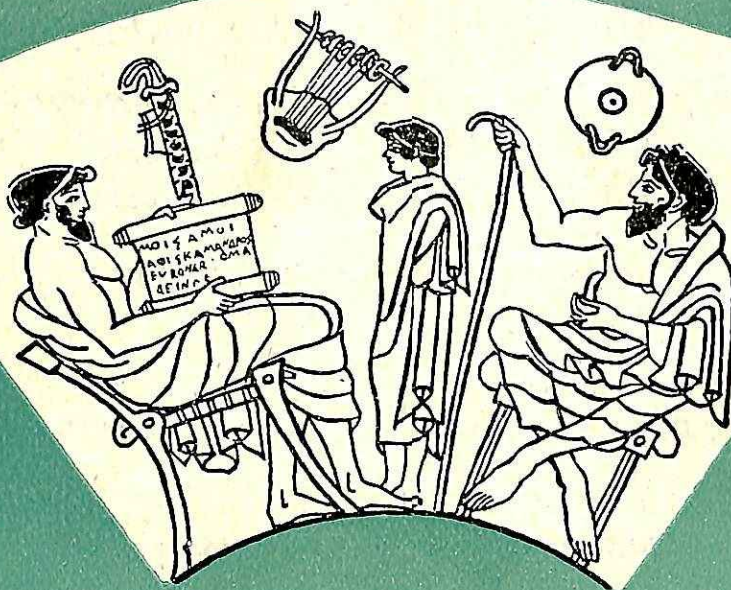

ΠΑΙΔΕΙΑ

ζωή

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1960

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

Τὰ θέματα τῶν ἐξετάσεων.....	Ἡ Διεύθυνση
Προβλήματα τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλληνικῶν στὰ Μέσα Τεχνικά Σχολεῖα	Ἀλέξης Δημάρας
Γιὰ τὸν ἐκσυγχρονισμό τῶν μαθηματικῶν στὴ Στοιχειώδη καὶ Μέση Ἐκπαίδευση (II).....	Νικ. Δ. Σωτηράκης
Ἐπίκτητος, ὁ Ἱεραπολίτης Στωικός (V).....	Δημ. Π. Μάνος
Βιβλιοκρισία.....	Ε. Π. Παπανούτσος, Θεόδωρος Ξύδης
Νέα Βιβλία	

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Ι. Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ, ΣΤΟΑ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ

Τιμὴ τεύχους δρχ. 8

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΕΛΕΤΗΣ - ΕΡΕΥΝΑΣ - ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Εκδίδεται την 2^η εβδομάδα κάθε μηνός.

Διευθυντής: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, Αναγνωστοπούλου 10. Τηλ. 610-796

*Αλληλογραφία και εμβάσματα:

Ε. Π. Παπανούτσον, Αναγνωστοπούλου 10 — Αθήνας

*Ετησία συνδρομή (αρχίζει την 1^ην Ιανουαρίου):

Διὰ τὸ ἔτος 1960 δραχ. 75

Εξωτερικοῦ..... δραχ. 90

Τόμοι προηγούμενων ἐτῶν:

*Απὸ τὸ ἔτος 1947 ἕως τὸ ἔτος 1953 στὸ Βιβλιοπωλεῖο Ζαχαροπούλου

Ἀρσάκη 6, Ἀθήναι.

*Απὸ τὸ ἔτος 1954 ἕως τὸ ἔτος 1959 στὸν ἐκδότη
τῆς «Παιδείας καὶ Ζωῆς»

Ἀναγνωστοπούλου 10, Ἀθήναι.

Τιμὴ τοῦ παρόντος τεύχους

Ὀκτωβρίου 1960 δραχ. 8

Διευθύνσεις σύμφωνα με τὸ ἄρθρον 6 § 1 τοῦ Α.Ν. 1092/1938:

Διευθυντής καὶ ἐκδ. τῆς «Παιδείας»: Ε. Π. Παπανούτσος, Κατοικία: Ἀναγνωστοπούλου 10
Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Ε. Ροῦμπος, Κατοικία: Σίνα 56

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

Μηνιαῖο Περιοδικὸ Μελέτης — Ἔρευνας — Διαφωτισμοῦ

Διευθυντής: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

ΕΤΟΣ Θ' • ΑΘΗΝΑΙ, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1960 • ΤΕΥΧΟΣ 188

ΤΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ

Ἔγιναν καὶ φέτος, ὅπως κάθε χρόνο, διαμαρτυρίες τῶν νέων ποὺ ἐξετάσθηκαν γιὰ νὰ εἰσαχθοῦν στὰ Πανεπιστήμια καὶ στὰ Πολυτεχνεῖα μας, ὅτι στὶς ἐξετάσεις (τῶν Μαθηματικῶν καὶ τῶν Φυσικῶν, κατὰ κύριο λόγο) τοὺς ζητήθηκαν πράγματα ποὺ δὲν εἶχαν διδαχτεῖ στὸ Γυμνάσιο — με ἀποτέλεσμα νὰ εὐνοηθοῦν ὅσοι ἀπέκτησαν αὐτὲς τὶς πρόσθετες γνώσεις στὰ (πάντοτε καλὰ ἐνημερωμένα) Ἰδιωτικὰ Φροντιστήρια. Διατυπώθηκε μάλιστα, ὅπως ἔγραψαν οἱ ἐφημερίδες, καὶ ἡ ἀπειλὴ ὅτι οἱ ἀδικούμενοι σκέπτονται νὰ προσφύγουν στὸ Δικαστήριον γιὰ νὰ βροῦν τὸ δίκιο τους. Τὸ ζήτημα λοιπὸν ἀρχίζει νὰ παίρνει διαστάσεις καὶ πρέπει οἱ Ἐκπαιδευτικὲς μας Ἀρχὲς νὰ τὸ ἀντιμετωπίσουν σοβαρά.

Τί ἐννοοῦν οἱ παραπονούμενοι ὅταν ἰσχυρίζονται ὅτι ζητήθηκαν στὶς ἐξετάσεις πράγματα ποὺ δὲν τὰ διδάχτηκαν; Τοῦτο μπορεῖ νὰ σημαίνει ὅτι ὅσα τοὺς ζητήθηκαν: α. περιλαμβάνονται μὲν στὸ ἐπίσημο πρόγραμμα καὶ στὰ διδακτικά βιβλία τοῦ Γυμνασίου, ἀλλὰ γιὰ τὸν ἄλφα ἢ βῆτα λόγο αὐτοὶ δὲν τὰ διδάχτηκαν κατὰ τὴ φοίτησίν τους στὸ Γυμνάσιο (ἀπουσίαζε π.χ. ὁ εἰδικὸς καθηγητὴς γιὰ μακρὸ χρονικὸ διάστημα, ἢ δὲν πρόλαβε νὰ τὰ διδάξει κ.ο.κ.) ἢ β. δὲν περιλαμβάνονται στὸ ἐπίσημο πρόγραμμα οὔτε ἀναπτύσσονται στὰ ἐγκεκριμένα ἀπὸ τὸ Κράτος διδακτικά βιβλία καὶ ἐπομένως δὲν ἦταν δυνατόν νὰ τὰ γνωρίζουν. Καὶ ἢ β. περίπτωση ὅμως ἀνέχεται δύο ἐνδεχόμενα: τὰ μὴ περιλαμβανόμενα στὸ ἐπίσημο πρόγραμμα καὶ στὰ βιβλία τοῦ Κράτους θέματα ἢ ἀποτελοῦν «ἐφαρμογές» τῆς γνωστῆς ὕλης (προεκτάσεις, γυμνάσματα κτλ.) καὶ ἀρκεῖ ὁ ὑποψήφιος νὰ διαθέτει μνήμη καὶ νοημοσύνη γιὰ νὰ ἀπαντήσῃ σωστὰ στὶς ἐρωτήσεις τῶν ἐξεταστῶν ἢ ἀνήκουν σὲ ὑψηλότερη σφαῖρα γνώσεων ἀπὸ ἐκείνην ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὸ ἐπίσημο πρόγραμμα, ὅποτε ὅσοδῆποτε ἐπιμελὴς καὶ εὐφυὴς καὶ ἂν εἶναι ὁ ὑποψήφιος, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτύχει στὶς ἐξετάσεις, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει κάνει συμπληρωματικὰ καὶ με πληρωμὴ σπουδῆς σὲ Ἰδιωτικὸ Φροντιστήριον.

Ἄν ὁ ἰσχυρισμὸς ἔχει τὴν α. σημασίαν, ἢ ἀπὸ τὰ δύο ἐνδεχόμενα τῆς β. συμβαίνει τὸ πρῶτο, πρέπει νὰ εἰπωθεῖ στοὺς παραπονούμενους με ἄκρα παρρησία ὅτι δὲν εὐσταθεῖ ἡ διαμαρτυρία τους. Οἱ Ἀνώτατες Σχολὲς ἔχουν καὶ νόμιμο δικαίωμα καὶ ἠθικὴν ὑποχρέωση νὰ κρατήσουν ὑψηλὰ τὸ ἐπίπεδο τῶν σπουδῶν τους. Δὲν εἶναι δυνατόν τὸ Πανεπιστήμιον

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΕΘΕΜΗΤΕΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΑΔΡΕΑ

Κ. Κουλιός

ΗΜΕΡΟΜ:

ΑΡΙΘ:

20-7-90

44431

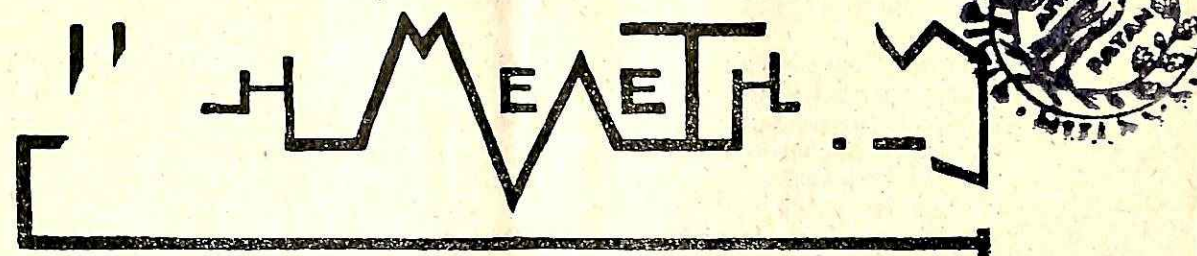
ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ, Ὀκτώβριος 1960 — 18

καὶ τὸ Πολυτεχνεῖο νὰ περιορίσουν τὶς ἀπαιτήσεις τοὺς καὶ νὰ θέτουν τὰ ζητήματα τῶν ἐξετάσεων . . κατὰ τὰ μέτρα τῶν ὀλιγότερο καταρτισμένων ὑποψηφίων. Οὐτε πάλι νοοῦνται ἐξετάσεις, ὅπου δὲν ἐλέγχεται ἡ κρίση, ἡ πρωτοβουλία, ἡ ἐπινοητικὴ δύναμις τῶν σπουδαστῶν· ἐπομένως ὀρθὰ καὶ νόμιμα οἱ ἐξεταστὲς ἀπαιτοῦν ἀπὸ τοὺς διαγωνιζόμενους ὅχι ἀπλῶς νὰ ἔχουν ἀπομνημονεύσει τὰ ὅσα διδάχτηκαν, ἀλλὰ νὰ μποροῦν νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν μὲ τρόπο δημιουργικὸ γιὰ νὰ λύνουν «νέα» προβλήματα, νὰ ἐξηγοῦν «νέες» περιπτώσεις.

Ἄν ὅμως ὁ ἰσχυρισμὸς ἔχει τὴ β. σημασία κατὰ τὴ δευτέρη περίπτωσίν της, ἂν δηλαδὴ πραγματικὰ οἱ κύριοι ἐξεταστὲς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τοῦ Πολυτεχνείου, γιὰ νὰ κάνουν μὲ εὐκολία τὴν ἐπιλογή τοὺς ἀνάμεσα στὸ πλῆθος τῶν ὑποψηφίων, θέτουν ζητήματα ἀνώτερα τῶν δυνάμεων ἑνὸς καλοῦ ἀποφοίτου τοῦ ἐλληνικοῦ Γυμνασίου, ζητήματα ποὺ ἀντιπροσωπεύουν ὑψηλότερο ἐπίπεδο γνώσεων ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ὀρίζει τὸ ἐπίσημο πρόγραμμα τοῦ Κράτους — τότε οἱ διαμαρτυρούμενοι ἔχουν δίκιο καὶ πρέπει νὰ προστατευθοῦν ἀπέναντι σ' αὐτὴ τὴν αὐθαιρεσία. Γιατὶ εἶναι ἀπαράδεκτο νὰ διακόπτεται κατ' αὐτὸ τὸν ἐπικίνδυνον τρόπο ἡ συνοχὴ ποὺ πρέπει νὰ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς βαθμίδες τῆς παιδείας. Τὸ Πανεπιστήμιο καὶ τὸ Πολυτεχνεῖο ὀφείλουν νὰ εἶναι συνέχεια τοῦ Γυμνασίου. Ἄν πιστεύουν οἱ ἀρμόδιοι ὅτι οἱ γνώσεις τοῦ Γυμνασίου, ὅπως ὀρίζονται ἀπὸ τὸ ἐπίσημο πρόγραμμα, δὲν ἀρκοῦν καὶ πρέπει νὰ παρεμβληθεῖ καὶ ἄλλη ἀκόμη ἐκπαιδευτικὴ βαθμίδα — αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ Ἰδιωτικὸ Φροντιστήριον ποὺ ἀποτελεῖ ἐπιχείρηση, ἀλλὰ ἓνα νέο σχολεῖο ποὺ ἔχει ὑποχρέωση νὰ τὸ ιδρύσει καὶ νὰ τὸ προσφέρει δωρεὰν στοὺς φτωχοὺς νέους τὸ Κράτος. Διαφορετικὰ θὰ μᾶς ποῦν ὅτι οἱ Ἀνώτερες Σχολές μας μὲ τὴν ἀνοχὴ τοῦ Κράτους ἐνισχύουν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα τὴν ἐμπορίαν τῆς παιδείας καὶ τείνουν νὰ κάμουν τὴν Ἀνώτατη Ἐκπαίδευση προνόμιον τῶν οἰκονομικῶς ἰσχυρότερων τάξεων.

Τὸ συμπέρασμα βγαίνει μόνο του : Ὑπουργεῖο Παιδείας καὶ Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικὰ Ἰδρύματα ἔχουν τὴν ὑποχρέωση νὰ θέσουν καθαρά, τίμια, θαρραλέα τὸ ζήτημα τῆς ἐξεταζόμενης ὕλης στὶς εἰσαγωγικὰς ἐξετάσεις τῶν πανεπιστημιακῶν καὶ τῶν ισότιμων πρὸς αὐτὰς Σχολῶν. Καὶ γιὰ νὰ μὴ δυσπιστοῦν οἱ νέοι ἢ νὰ ὑποθέτουν ὅτι ἐμπαίζονται, ὁ καλύτερος τρόπος εἶναι νὰ ἐκδώσουν ἀμέσως οἱ Σχολές (ὅπως γίνεται σὲ ὅλα τὰ μεγάλα πανεπιστήμια τοῦ Ἐξωτερικοῦ) ἓνα ἐπίσημον τεῦχος μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τοὺς σὲ κάθε ἐξεταζόμενο μάθημα, γιὰ νὰ ξέρη μὲ ἄκρως σαφὴν οἱ ὑποψήφιοι τί θὰ τοῦ ζητηθεῖ. Καὶ ὁ ἐξεταστής τί ἔχει δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσει. Μόνο ἔτσι θὰ βεβαιωθοῦν ὅλοι (καλόπιστοι καὶ κακόπιστοι) ὅτι ἰδρύματα καὶ ἐξεταστὲς δὲν ἔχουν συμμαχήσει μὲ τοὺς ἐμπορευόμενους τὴν παιδείαν.

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΤΕΧΝΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

Οἱ παρατηρήσεις ποὺ ἀκολουθοῦν προέκυψαν ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐλληνικῶν στὶς μέσες τεχνικὰς σχολὰς σχεδιαστῶν, καὶ ἐργοδηγῶν - τεχνικῶν βοηθῶν, τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Τεχνολογικοῦ Ἰνστιτούτου. Ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν φύσιν τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐκπαίδευσης γενικά, ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερα ἀπὸ τὶς ἀνάγκες τὶς ὁποῖες καλεῖται νὰ καλύψῃ τὸ μάθημα τῶν ἐλληνικῶν, ἐμφανίζονται ἀρκετὰ προβλήματα, ἐσκέφθηκα πὼς δὲν θὰ ἦταν ἄσκοπο νὰ παρουσιάσω ἐδῶ τὴν ἐργασία ποὺ ἔγινε στὸ Α.Τ.Ι., ἐργασία ποὺ ἐκφράζει τὴν ἐπιδίωξιν νὰ προσαρμοσθοῦν στὶς καινούριες ἀνάγκες τοῦ μαθήματος αὐτοῦ, ἡ ὕλη καὶ ἡ διδασκαλία του. Νομίζω, ἐξάλλου, πὼς ἡ ἐργασία ἐφθασε στὸ σημεῖον ἐκεῖνο ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ἀνακοίνωσίν της, ὥστε νὰ ὑπάρξῃ ἔτσι μιὰ βάση γιὰ τὴν μεγαλύτερη διερεύνησιν τοῦ προβλήματος.

Σύμφωνα μὲ τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα, τὸ μάθημα τῶν ἐλληνικῶν διδάσκεται δύο ὥρες τὴν ἐβδομάδα στὴν πρώτη τάξιν καὶ τῶν δύο σχολῶν, καὶ μία ὥρα τὴν ἐβδομάδα στὴν δευτέρην τάξιν τῆς σχολῆς ἐργοδηγῶν (1).

Ὅπως εἶπα, ἐκεῖνος ποὺ θὰ καταπιεσθῇ μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος στὰ τεχνικὰ σχολεῖα ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσῃ δύο εἰδῶν δυσκολίας : τὶς γενικὰς καὶ τὶς εἰδικὰς.

Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, δηλαδὴ, ἡ μορφή τῶν ἐπαγγελματικῶν σχολείων μέσης ἐκπαίδευσης, ὅπως ἐμφανίζονται σήμερον, γεννᾷ παιδαγωγικὰ καὶ μεθοδολογικὰ προβλήματα γιὰ τὸ σύνολον τῶν διδασκόμενων μαθημάτων. Οἱ στατιστικαὶ πίνακες τοὺς ὁποῖους παραθέτω στὸ τέλος τῆς ἐργασίας δύνουν ἓνα δείγμα τῆς πρώτης καὶ πῶς μεγάλης δυσκολίας : μέσα στὴν ἴδιαν τάξιν, στὸ ἴδιον τμήμα, διδάσκονται ἀγόρια καὶ κορίτσια, ἄντρες καὶ γυναῖκες, ἀπὸ 15 ὠς πᾶν ἀπὸ 30 χρονῶν. Ἡ ποικιλία δὲν σταματᾷ ὅμως ἐδῶ : οἱ μαθητὲς αὐτοὶ προέρχονται ἀνάκατα ἀπὸ τὶς τρεῖς τελευταῖες τάξεις τοῦ Γυμνασίου, καὶ πολλοί, πάρα πολλοί, ἔχουν ἤδη πάρει τὸ ἀπολυτήριόν τοὺς καὶ ἔχουν ἀπὸ χρόνια ἐγκαταλείψει τὰ μαθητικὰ θρανία, ἐνῶ ἄλλοι ἔρχονται στὰ τεχνικὰ σχολεῖα ἀμέσως μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν γενικῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν τοὺς. Τὸ πρόβλημα γίνεται ἀκόμη δξύτερον ὅταν σκεφθῇ κανεὶς ὅτι, σύμφωνα μὲ τὸν νόμον, τὶς σχολὰς αὐτὰς δικαιούνται νὰ παρακολουθοῦν ὅσοι ἐτελείωσαν τὶς τρεῖς πρώτες τάξεις τοῦ Γυμνασίου· ἂν λογικὸν συμπέρασμα προκύπτει πὼς ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ βρίσκειτο στὸ ἐπίπεδον τῆς τέταρτης γυμνασιακῆς τάξης καὶ τῶν 15 χρονῶν. Ἀλλὰ στὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀντιδράσεις θὰ ἔχουμε ἀπὸ τὰ 95% τῶν μαθητῶν ποὺ ἔχουν τετελείωσιν τὴν τέταρτην, πέμπτην, καὶ ἕκτη γυμνασιακὴν τάξιν; Προχωρῶ ἀκόμη : ἂν

1. Στὸ Α.Τ.Ι. λειτούργησαν στὰ σχολικὰ χρόνια 1958-1959 (ἰδρυση) καὶ 1959-1960, 12 τμήματα τῆς πρώτης τάξης (7 σχεδιαστῶν, 5 ἐργοδηγῶν) καὶ 2 τμήματα τῆς δευτέρας τάξης τῆς σχολῆς ἐργοδηγῶν. Ἡ ἀνακοίνωσις αὕτη στηρίζεται στὴν διδασκαλίαν τῶν ἐλληνικῶν σὲ ὅλα τὰ τμήματα.

προσαρμόσουμε τὴν διδασκαλία καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ σχολείου πρὸς αὐτὸ τὸ 95% δὲν θὰ ἀδικήσουμε τὸ 5% ποὺ εἶναι, οὐσιαστικά, ὅσοι προσέρχονται κανονικά, στὴ σωστὴ ἡλικία καὶ μετὰ τὴν ἀπαιτούμενη γνώση πρὸς τὴν τεχνικὴ ἐκπαίδευση ; Καὶ πὶο πέρα : ἀπὸ ἀποψη ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς· ἂν ἀκολουθήσουμε τὸ 95% δὲν ὠθοῦμε τὰ ἑλλη- νόπουλα πρὸς ἐκεῖνο ἀκριβῶς τοῦ ὁποῖου τὸν πληθωρισμὸ θέλουμε νὰ ἀποφύγουμε, πρὸς τὸ ἀπολυτῆριο τοῦ Γυμνασίου ;

Ἄς προσθέσω στὶς γενικὲς δυσκολίες τὸ γεγονὸς πὺς ἓνα μεγάλο ποσοστὸ τῶν μαθητῶν στρέφεται πρὸς τὴν μέση τεχνικὴ ἐκπαίδευση βρίσκοντάς τιν ἐσχατὴ λύση, ἀφοῦ μάταια προσπάθησε νὰ μπῇ σὲ ἀνώτερο κύκλο σπουδῶν ἢ ἀπέτυχε στὶς προαγω- γικὲς ἢ ἀπολυτήριες γυμνασιακὲς ἐξετάσεις. Καταλαβαίνει κανεὶς εὐκόλως τὸ ψυχο- λογικὸ κλίμα ποὺ δημιουργεῖται ἔτσι : ἀπογοήτευση, δυσφορία, ἀρνητικὴ στάση.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ διδασκαλία τῶν ἐλληνικῶν γεννᾷ μεγάλα εἰδικὰ προβλή- ματα τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν καὶ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀνακοίνωσης αὐτῆς. Ἀρχίζω ἀπὸ τὸν χρόνον ποὺ παρέχεται γιὰ τὸ μάθημα : Σὲ ἓνα σύνολο 1.620 διδακτικῶν ὥρῶν (σχολὴ σχεδιαστῶν) καὶ 2.160 (σχολὴ ἐργοδηγῶν), γιὰ τὸ μάθημα τῶν ἐλληνικῶν προσφέρονται ἀντίστοιχα 60 καὶ 90 ὥρες (2). Μέσα στὸ μικρὸ αὐτὸ χρονικὸ διάστημα πρέπει ὁ σπουδαστὴς νὰ τελειοποιήσῃ τὴν γλῶσσικὴν του γνώσιν, νὰ ἐξοικειωθῇ γλωσ- σικά μετὰ τὴν τεχνικὴ ὁρολογία, νὰ διδαχθῇ τὴν σύνταξιν τῶν ἐπαγγελματικῶν κειμένων (αἰτήσεις, γράμματα, ἀναφορὲς κλπ.) ἀλλὰ καὶ νὰ δεχθῇ τὴν διδασκαλίαν ἐκείνην ποὺ θὰ ἀποτελέσῃ τὴν ἀνθρωπιστικὴν βάση ὅλης του τῆς μόρφωσης, νὰ γνωρίσῃ κάπως τὸν πολιτισμὸ τοῦ κόσμου μέσα στὸν ὁποῖον θὰ κινήθῃ καὶ θὰ ζήσῃ (3). Γιατὶ ἀντίθετα μετὰ ὅ,τι συμβαίνει ἄλλοι ὅπου στὰ ἀντίστοιχα σχολεῖα διδάσκεται καὶ ἡ ἱστορία, ἡ γεω- γραφία, ἡ λογοτεχνία, ἡ ἀγωγή τοῦ πολίτη, σὲ μᾶς μόνον μάθημα ποὺ νὰ ἐπιτρέπῃ κάποια προβολὴ τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι τὸ μάθημα τῶν ἐλληνικῶν μετὰ τὶς 60 ἢ 90 ὥ- ρες του (4).

Χρειάζεται νὰ ἀντιμετωπισθῇ καὶ ἡ ἀντίδραση πρὸς τὸ μάθημα τῶν μαθητῶν ποὺ καθὼς ἔρχονται νὰ φοιτήσουν σὲ τεχνικὸ σχολεῖο ἔχουν τὴν ἀπαίτησιν ὅλη ἡ διδα- κτικὴ ὕλη νὰ εἶναι περιορισμένη μέσα στὰ στενὰ πλαίσια τῶν καθαρὰ ἐπαγγελματικῶν τους ἀναγκῶν. Πρέπει νὰ ἐλπίζουμε ὅτι εἶναι λίγα τὰ σχολεῖα ὅπου τὴν ἀποψὲς αὐτῇ

2. Σχολὴ σχεδιαστῶν : 3 χρόνια σπουδῶν — 30 διδακτικὲς ἐβδομάδες κατὰ σχολικὴ χρο- νία — 6 ἐργασίαις ἡμέραις τὴν ἐβδομάδα — 3 διδακτικὲς ὥρες τὴν ἡμέραν.
Σχολὴ ἐργοδηγῶν-τεχνικῶν βοηθῶν : 4 χρόνια σπουδῶν — τὰ ὑπόλοιπα ὅπως στὴν σχολὴ σχεδιαστῶν.

3. Βέβαια, στὰ τρία χρόνια τῶν γυμνασιακῶν του σπουδῶν, καὶ στὸ Δημοτικὸν σχολεῖον, ὁ μα-θητὴς ἔχει παρακολουθήσει μαθήματα ποὺ ἀνήκουν σὲ ποικίλους τομεῖς γνώσεων. Εἶναι ὅμως εὐλόγον πὺς δὲν πρέπει νὰ ἀποξενωθῇ ἀπὸ τὰ θέματα αὐτὰ ὅσον καιρὸ διαρκεῖ ὁ κύκλος τῶν ἐπαγγελματικῶν του σπουδῶν, ἰδίως ποὺ ὁ κύκλος αὐτὸς συμπίπτει μετὰ ἀπὸ τὶς πὺς σημαντικὲς ἀπὸ παιδαγωγικὴ ἀποψη, ἡλικίες.

4. Παραθέτω δύο παραδείγματα ἀπὸ τὰ προγράμματα ἀντίστοιχων ἐπαγγελματικῶν σχο- λείων ἄλλων κρατῶν :

α. Γαλλία : 4 χρόνια σπουδῶν — ἡ πρώτη τάξιν προπαρασκευαστικὴ.

Μαθήματα	Ἑβδομαδιαῖες ὥρες :	1η τάξιν	2η τάξιν	3η τάξιν	4η τάξιν
Γαλλικὰ (γλῶσσα καὶ λογοτεχνία)	5	4	2	1	
Ἱστορία-Γεωγραφία	3	2	2	—	
Ἀγωγή τοῦ πολίτη	1	—	—	—	

β. Ὀλλανδία : 4 χρόνια σπουδῶν — ἡ πρώτη τάξιν προπαρασκευαστικὴ, ἡ τέταρτη γιὰ πρα- κτικὴ ἐξάσκηση (Βλ. καὶ «Παιδεία καὶ Ζωὴ» τεύχ. 86 — 1960 — σ. 141 κ.ε.).

Μαθήματα	Ἑβδομαδιαῖες ὥρες :	1η τάξιν	2η τάξιν	3η τάξιν
Ὀλλανδικὰ	4	2	2	
Ἱστορία	2	—	—	
Γεωγραφία	2	—	—	
Ἀγωγή τοῦ πολίτη	1	—	3	

τὴν συμμερίζονται οἱ διευθύνσεις καὶ τὸ διδακτικὸ προσωπικόν. Γιατὶ ὅσο χρειάζεται ὁ φιλόλογος, τῶν μαθητῶν τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν γιὰ νὰ κἀνὴ τὸ μάθημα τοῦ ἀποδο- τικό, ἄλλο τόσο χρειάζεται τῶν συναδέλφων του τὴν συνεργασία, καὶ τῆς διεύθυνσης τὴν ὑποστήριξιν.

Ἀπὸ τοὺς μαθητὲς προέρχεται καὶ ἡ ἐπόμενη δυσχέρεια : τὰ χρόνια τῶν γυμνα-σιακῶν τους σπουδῶν τοὺς ἔχουν ἀφήσει, ἀναφορικὰ μετὰ τὸ μάθημα τῶν Νέων Ἑλλη- νικῶν, καὶ κακὲς συνήθειες, καὶ κακὲς ἀναμνήσεις. Τέλος, ὁ δάσκαλος βρίσκεται μπρο-στὰ στὴν ὁλοκληρωτικὴ ἀπουσία διδακτικῶν βιβλίων καὶ βοηθημάτων, καὶ πολὺ περισσότερο εἰδικῆς βιβλιογραφίας (5).

Τὸ πρόγραμμα ποὺ καταστρώθηκε καὶ ἐφαρμόσθηκε στὶς σχολὰς τοῦ Α.Τ.Ι. γιὰ

ΕΤΗΣΙΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΘΕΜΑΤΑ
(Μέσες Σχολές Σχεδιαστῶν καὶ Ἑργοδηγῶν)

α.α.	Θέμα	Διδακτικὲς περίοδοι		
		Α' ΤΑΞΗ Σχ. Σχεδιαστῶν	Β' ΤΑΞΗ Σχ. Ἑργοδηγῶν	Β' ΤΑΞΗ Σχ. Ἑργοδηγῶν
1.	Εἰσαγωγή στὸ μάθημα	1	1	—
2.	Συντομογραφίες	1	1	—
3.	Γραμματικὴ-Ἀσκήσεις	5	7	—
4.	Ὁρθογραφικὲς ἀσκήσεις-Εἰδικὸ λε- ξιλόγιον	5	7	—
5.	Λεξιλογικὲς ἀσκήσεις	3	4	—
6.	Περιλήψεις	4	8	—
7.	Αἰτήσεις α. ἀπλές β. ἐντυπες	3 2	4 2	— 2
8.	Γράμμα-Φάκελος	4	5	—
9.	Τηλεγράφημα	1	2	—
10.	Ἀπόδειξη-Βεβαίωση κλπ.	1	2	—
11.	Τεχνικὲς περιγραφές α. «Ἐκ τοῦ φυσικοῦ» β. Ἀπὸ σχέδια	6 4	8 2	3 7
12.	Τεχνικὰ κείμενα α. Συγγραφὲς Ὑποχρεώσεων . . . β. Ἀρχιτεκτονικοὶ Διαγωνισμοὶ . . γ. Διακηρύξεις Δημοπρασιῶν . . .	2 2 1	3 1 3	3 — 3
13.	Στοιχεῖα Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ	15	—	—
14.	Στοιχεῖα Ἀγωγῆς τοῦ Πολίτη . . .		—	5
15.	Ἀναφορὲς	—	—	5
16.	Ἡμερολόγιον Ἑργοταξίου	—	—	2
	Σύνολο ὥρῶν τὸν χρόνον	60	60	30

τὴν κάλυψιν τῶν ὥρῶν τοῦ μαθήματος τῶν ἐλληνικῶν ἀποβλέπει ἀκριβῶς στὴν ἄρση τῶν δυσκολιῶν ποὺ ἀναπτύχθηκαν πὺς πάνω, γενικῶν καὶ εἰδικῶν, καὶ στὴν δημιουργίαν μέσα στὴν τάξιν μιᾶς ἀτμόσφαιρας τέτοιας ποὺ νὰ ἐπιτρέπῃ τὴν ἐποικοδομητικὴν ἐρ- γασία. Πρὶν νὰ προχωρήσω στὴν παρουσιάσιν του καὶ στὴν σύντομην ἀνάλυσιν τῶν θεμά- των ποὺ τὸ ἀποτελοῦν, θὰ ἤθελα νὰ σημειώσω τὶς ἀρχὰς ἐπάνω στὶς ὁποῖες στηρί- χθηκε ἡ κατὰστροφὴ καὶ ἡ ἐφαρμογὴ του :

Πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἔπρεπε νὰ συνδυάζῃ ἀρμονικὰ καὶ οὐσιαστικά, τὰ πρακτικὰ-ἐπαγ- γελματικά θέματα μετὰ τὴν ἀνθρωπιστικὴν διδασκαλίαν· ὕστερα ἔπρεπε νὰ προσφέρῃ

5. Ὑπάρχουν, βέβαια, βιβλία γιὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐλληνικῶν στὰ τεχνικὰ σχολεῖα, ἀλλὰ κανένα ἀπὸ ὅσα γνωρίζω, δὲν μοῦ φαίνεται νὰ ἐξυπηρετῇ τὶς ἀνάγκας τοῦ μαθήματος ὅπως ἀναπτύσ- σονται στὸ ἄρθρον αὐτό. Ἀκόμη καὶ οἱ ἐργασίαις τοῦ κ. Π. Παπαδέα, παρὰ τὶς ἀρετὰς τους, δὲν θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν χωρὶς βασικὰς ἀλλαγὰς καὶ προσθήκας.

στούς μαθητές κάτι καινούριο, ή τουλάχιστο κάτι παλιό αλλά με καινούριο ντύμα, σε τρόπο που αν πρόκειται για επανάληψη όσων είχαν διδαχθῇ στο γυμνάσιο να μη προκαλείται δυσφορία. Έπρεπε ακόμη να ἔχη ἔστω και φαινομενικά έναν καθαρά πρακτικό χαρακτήρα, να ἐμπνέη τὴν πεποίθηση πὼς ἐξυπηρετεῖ ἐπαγγελματικά. Τέλος ἔπρεπε νὰ εἶναι ἔτσι σχηματισμένο ὥστε νὰ παρουσιάζει μεγάλη εὐκαμψία γιὰ νὰ μπορῇ νὰ προσαρμόζεται εὐκολα στὶς ἀπαιτήσεις τῶν τάξεων ὅπως ἐμφανίζονται κάθε φορά, στὸ ἐπίπεδο τῶν γνώσεων καὶ τῶν ἱκανοτήτων τους, στὶς ἀπαιτήσεις καὶ τὸ πνεῦμα ποὺ δημιουργοῦνται μέσα σ' αὐτές (6).

Παρατηρήσεις - Ἀνάλυση

1. Στὸ πρῶτο εἰσαγωγικὸ μάθημα δίνεται ἡ πιὸ μεγάλη μάχη : ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τυπικὰ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ὁμαλὴ διεξαγωγὴ τοῦ μαθήματος (θέσεις, τετράδια, μολύβια κλπ.) ὁ δάσκαλος θὰ ἐξηγήσῃ στοὺς μαθητὲς τοὺς σκοποὺς τοῦ μαθήματος τονίζοντας ὅσο γίνεται περισσότερο τὴν πρακτικὴ, τὴν «χρήσιμη» πλευρὰ του, διώχνοντας τὸν φόβο τῶν ἀνιάρων (καὶ ἀμφίβολης χρησιμότητος) «ἐκθέσεων ἰδεῶν» ποὺ γιὰ τὰ παιδιὰ ἀποτελοῦσαν τὸ ἅπαντο σχεδὸν τῆς διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν στὰ Γυμνάσια, καὶ ἐξηγώντας τους πὼς ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο θὰ ἀσκηθοῦν περισσότερο θὰ εἶναι ἡ ἀκριβολογία καὶ ὄχι ἡ ὠραιολογία ὅπως εἶχαν ὡς τότε συνηθίσει. Ἐξάλλου θὰ τὸν ἀπασχολήσῃ τὸ θέμα τοῦ ὀρθογραφικοῦ λεξικοῦ καὶ γενικώτερα τῶν βοηθημάτων : οἱ μαθητὲς πρέπει νὰ μάθουν νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν μὲ ἄνεση καὶ ἐπιμονή, ἀφοῦ καὶ στὴ δουλειά τους μεθαῦριο θὰ εἶναι ἐλεύθεροι νὰ τὰ συμβουλευθῶνται ὅποτε χρειάζεται. Ἐχομε ἐδῶ ἄλλη κακὴ συνήθεια ποὺ πρέπει νὰ ξεριζωθῇ : τὰ παιδιὰ ἔρχονται συνηθισμένα νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ σχολικὰ τους βοηθήματα (τὴν «φυλλάδα» καὶ τὸ ὀρθογραφικὸ λεξικὸ) κρυφά, καὶ ἀντίθετα πρὸς τὶς ὑποδείξεις τῶν δασκάλων τους ποὺ τὰ ἀπαγορεύουν ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ βλέπουν τὸ βιβλίον τῆς γραμματικῆς σὰν ἐγχειρίδιο θεωρητικῆς διδασκαλίας καὶ ὄχι σὰν βοήθημα στὸ ὁποῖο προστρέχουμε γιὰ νὰ λύσουμε ἀπορίες ποὺ μᾶς γενιοῦνται. Ὁ δάσκαλος, λοιπόν, θὰ δώσῃ στοὺς μαθητὲς βιβλιογραφία λεξικῶν καὶ γραμματικῶν, θὰ συστήσῃ τὴν χρῆσιν τους, καί, ἂν τὸ οἰκονομικὸ ἐπίπεδο τῆς τάξης τὸ ἐπιτρέπει, μπορεῖ νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἀγορά τους καὶ τὴν χρησιμοποίησίν τους σὲ ὁρισμένες ἀσκήσεις ὑποχρεωτικὰ. Στὴν περίπτωσιν ὅπου θὰ χρησιμοποιοῦν βοηθήματα μέσα στὴν τάξιν ὁ δάσκαλος θὰ πρέπει νὰ παρακολουθήσῃ κάθε ἕναν μαθητὴ, νὰ σταθῇ κοντά του γιὰ νὰ τοῦ δείξῃ πὼς καὶ πότε νὰ τὰ συμβουλευέται.

Ἀκόμη ἓνα θέμα ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενο συζητήσεων ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας στιγμὴ εἶναι τὸ θέμα τῆς γλωσσικῆς μορφῆς· δημοτικὴ ἢ καθαρεύουσα ; Τὴν ἀπάντησιν, ποὺ τὴν ἐπιβάλλει καὶ ἡ ἀνάγκη, τὴν δίνει ὠραῖα ἡ «Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη» στὸν πρόλογο ἐνὸς διδακτικοῦ βιβλίου της (7)· οἱ συγγραφεῖς συμβουλεύουν τὸ ἐλληνοπόπουλο : «Ἐπειτα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κοινὴ νεοελληνικὴ γλῶσσαν, τὴν κοινὴ δημοτικὴν, ποὺ τὴν μιλοῦμε καὶ τὴν γράφομε, ὑπάρχει καὶ ἡ νεοελληνικὴ καθαρεύουσα, ποὺ πολλοὶ τὴ γράφουν καὶ ποὺ τὴ μαθαίνει καὶ ἐσὺ στὸ σχολεῖο παράλληλα μὲ τὴ δημοτικὴ. Ἡ γνώσιν τῆς γραμματικῆς θὰ σὲ βοηθήσῃ νὰ μὴ κάνῃς τὸ κακὸ ν' ἀνακατεύῃς τὶς δύο αὐτὲς γλωσσικὲς μορφές· νὰ μὴ μεταχειρίζεσαι, ὅταν γράφῃς τὴ δημοτικὴν, τύπους ποὺ δὲν τῆς ταιριάζουν, καὶ τὸ ἀντίστροφο.» Ἀφήνουμε, λοιπόν, καὶ στὰ μαθήματα αὐτὰ τὸν μαθητὴ ἐλεύθερο νὰ διαλέξῃ ὅποια μορφή θέλει, ἀρκεῖ

6. Πάντως τὸ πρόγραμμα καταστρώθηκε βασικὰ γιὰ νὰ ἀνταποκριθῇ στὶς γνώσεις καὶ τὴν ἡλικία ὅσων προσέρχονται στὰ τεχνικὰ σχολεῖα κανονικὰ (ἀπὸ τὴν Ι' ἐξατάξιου ἢ τὶς ἀντίστοιχες, σὲ ἡλικία 15 χρόνων).

7. Μ. Οἰκονόμου, Θρ. Σταύρου, Μ. Τριανταφυλλίδη, «Ἡ Γλῶσσα μου» Ἀθήνα 1955, σ. γ'-δ'.

νὰ μὴ τὶς ἀνακατεύῃ, νὰ ἀποφεύγῃ τὶς ἀκρότητες καὶ νὰ χρησιμοποιοῖ ἀπλὲς καὶ σύντομες φράσεις. Φυσικὰ, προκειμένου γιὰ ἔγγραφα ποὺ ἀπευθύνονται σὲ Δημόσιες Ὑπηρεσίες, θὰ διδαχθῇ νὰ χρησιμοποιῇ τὴν καθαρεύουσα.

2. Στὴν ὥρα αὕτῃ διδάσκεται ἡ σημασία τῶν κυριώτερων συντομογραφικῶν ποὺ ἀπαντοῦμε στὴν καθημερινὴ ζωὴ, οἱ πιὸ εὐχρηστες τῶν βιβλίων, καὶ ἀρκετὲς εἰδικὲς ἐπαγγελματικὲς (μέτρα μήκους, ἐπιφάνειας κλπ.). Τὸ σύνολο τῶν σχετικῶν ἀσκήσεων εἶναι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀνάγνωστος καὶ ὄχι τοῦ σχηματισμοῦ τῶν συντομογραφικῶν. Τὴν ὀρθὴ γραφὴ τους θὰ ἀπαιτήσῃ ὁ δάσκαλος σὲ ὅλα τὰ κείμενα ποὺ θὰ συντάσσουν οἱ μαθητὲς του, ὅπως θὰ κάνῃ καὶ στὶς ὑπαγορεύσεις ὁπότε θὰ ζητᾶ νὰ συντομογραφοῦνται ὁρισμένες λέξεις ποὺ θὰ ὑπαγορεύονται ὁλόκληρες.

3. Γιὰ συστηματικὴ διδασκαλία τῆς νεοελληνικῆς γραμματικῆς δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ γίνῃ λόγος μέσα σὲ τόσο περιορισμένο χρόνο (8). Ἐτσι ὁ δάσκαλος στὶς ὥρες αὐτές, σκορπισμένες μέσα στὴν σχολικὴ χρονιά, ἀρκεῖται στὴν επανάληψιν τῶν σημείων ἐκείνων τῆς γραμματικῆς ὅπου βρίσκει τοὺς μαθητὲς του νὰ ὑστεροῦν περισσότερο. Τέτοια σημεῖα τελικὰ δὲν παρουσιάζονται συνήθως πολλὰ : ἡ μικρὴ πείρα τοῦ Α.Τ.Ι. ἔδειξε πὼς περιορίζονται στὸ πρόβλημα τῆς ὑποτακτικῆς, τῶν περιφραστικῶν χρόνων τῆς δημοτικῆς, στὶς μετοχές, στὶς καταλήξεις -ται καὶ -με, -νται, καὶ μερικὰ ἄλλα. Κάθε φορὰ ποὺ παρουσιάζεται ἡ εὐκαιρία γίνετα ἐπίμονα σαφὴς διαχωρισμὸς τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς καθαρεύουσας. Φυσικὰ ἀποφεύγεται ὅσο εἶναι δυνατό ἡ καθαρὰ θεωρητικὴ διδασκαλία, καὶ δίνονται πολλὲς ἀσκήσεις, ὄχι κλίσεις, ποὺ ὁδηγοῦν σὲ μηχανικὴ ἐργασία, ἀλλὰ ἀσκήσεις ποὺ νὰ καλλιεργοῦν τὸν νοῦ καὶ τὴν αὐτενέργειαν τοῦ μαθητῆ.

Στὸ πρόγραμμα τῆς σχολῆς ἐργοδηγῶν οἱ ὥρες ποὺ ἀφιερώνονται στὴν γραμματικὴ (ὅπως καὶ στὶς ὀρθογραφικὲς ἀσκήσεις) εἶναι περισσότερες γιὰτὶ κρίθηκε (ὅπως, ἄλλωστε, ἔκρινε καὶ ὁ νομοθέτης ποὺ καθιέρωσε μεγαλύτερη διάρκεια τοῦ μαθήματος στὴν σχολὴ ἐργοδηγῶν) πὼς ἐπαγγελματικὰ ὁ ἐργοδηγὸς θὰ ἔχη πολὺ πιὸ ἀφθονὴ γραφικὴ ἐργασία ἀπὸ ὅση εἶναι πιθανὸ νὰ ἔχη ὁ σχεδιαστής.

4. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ὀρθογραφικὲς ἀσκήσεις ποὺ κατευθύνουν καὶ ἐλέγχουν τὴν διδασκαλία τῆς γραμματικῆς, οἱ μαθητὲς πρέπει νὰ μάθουν ὀρθογραφικὰ καὶ σημασιολογικὰ μιὰ σειρά λέξεων ποὺ ἀνήκουν σὲ δύο κατηγορίες : α) λέξεις ποὺ ἀπαντοῦν στὰ γραπτὰ τῶν μαθητῶν συνήθως λαθασμένες καὶ τῶν ὁποίων ἡ ὀρθὴ γραφὴ καὶ σημασία δὲν μποροῦν νὰ διδαχθοῦν μὲ ἀπλοὺς γραμματικὸς κανόνες, καὶ β) λέξεις τῆς τεχνικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς ὁρολογίας ποὺ παρουσιάζουν ὀρθογραφικὲς ἰδίως δυσκολίες καὶ τὶς ὁποῖες δὲν πρέπει βέβαια νὰ περιμένουμε πὼς θὰ τὶς διδάξῃ, ἀπὸ ὀρθογραφικὴ τουλάχιστο πλευρὰ, ὁ τεχνικὸς καθηγητὴς (9). Οἱ ὀρθογραφικὲς ἀσκήσεις, ἐτοιμασμένες εἰδικὰ ἀπὸ τὸν δάσκαλο, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν τεχνικῶν κειμένων (βλ. πιὸ κάτω 12) θὰ ἐξασφαλίσουν ἱκανοποιητικὴν επανάληψιν τῶν λέξεων τῶν δύο αὐτῶν κατηγοριῶν μὲ τρόπο ποὺ νὰ ἐμπεδωθῇ ἡ ἐκμάθησίν τους.

5. Γιὰ τὶς λεξιλογικὲς ἀσκήσεις (στὰ συνώνυμα, ὁμόηχα, καὶ τοὺς ὁρισμοὺς) χρησιμοποιοῦνται αὐτοῦσιες τῶν δύο βιβλίων τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδη (10) καὶ ἄλλες

8. Στὴν ἀδυναμία αὕτῃ συντελεῖ πολὺ καὶ ἡ ἔλλειψιν μιᾶς νεοελληνικῆς γραμματικῆς (τῆς δημοτικῆς ἢ τῆς καθαρεύουσας) ποὺ νὰ περιορίσῃ τοὺς κανόνες τῆς καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς στὰ σημεία ἐκείνα ποὺ εἶναι ἀπαραίτητα στὴν καθημερινὴ χρῆσιν. Θὰ ἦταν ἐξάλλου ἐπιπλέον καὶ ἐπικίνδυνον νὰ ζητήσουμε ἀπὸ τὸν δάσκαλο νὰ κάνῃ μόνος του τὶς ἀναγκαῖες ἀφαιρέσεις.

9. Ἀπὸ τὴν διετὴ διδασκαλίαν στὸ Α.Τ.Ι. σχηματίσθηκε ἕνας πίνακας ἀπὸ λέξεις καὶ τῶν δύο κατηγοριῶν οἱ ὁποῖες δὲν ὑπερβαίνουν τὶς 200. Ἄν κρίνῃ κανεὶς ἀπὸ τὶς μικρὲς ἀλλαγὰς ποὺ χρειάσθηκε νὰ γίνουν ἀπὸ τμήμα σὲ τμήμα καὶ ἀπὸ χρόνον σὲ χρόνον, ὁ ὁριστικὸς πίνακας, ὅταν σχηματισθῇ, δὲν θὰ ἀπομακρύνεται πολὺ ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν αὐτόν.

10. Μανόλη Α. Τριανταφυλλίδη : «Λεξιλογικὲς Ἀσκήσεις γιὰ τὴν 5ῃ καὶ 6ῃ Δημοτικῶν» Ἀθήνα 1947.

Τοῦ ἴδιου : «Λεξιλογικὲς Ἀσκήσεις γιὰ τὴν Μέση Παιδείαν» — Ἀθήνα 1948.

που ετοιμάζονται είτε προς την κατεύθυνση των τεχνικών θεμάτων, είτε για να ασκήσουν τους μαθητές στις σημασιολογικές δυσκολίες των λέξεων για τις οποίες μιλήσαμε πιο πάνω (§ 4). Ιδιαίτερα οι ασκήσεις στους όρισμους δίνουν την ευκαιρία, και την ακριβολογία να επιδιώξει ο μαθητής, και να ανατρέξει σε βοηθήματα για να ελέγξει την εργασία που έγινε στην τάξη.

Θά ήθελα εδώ να σημειώσω πως μου έκανε ιδιαίτερη εντύπωση η σύγχυση που υπάρχει στους μαθητές σχετικά με κάποιες λέξεις τις οποίες χρησιμοποιούν και διαβάζουν χωρίς να ξέρουν την σωστή σημασία τους. Η διαπίστωση αυτή οδήγησε σε επίμονες ασκήσεις γύρω στις σημασίες των λέξεων (συχνά των πιο κοινών) όσες βρίσκονταν σε οποιοδήποτε κείμενο απασχολούσε την τάξη: πρωτότυπος, επιλογή, στύλος, κλπ. (11).

6. Με τις ασκήσεις περιλήψεων οι οποίες οδηγούν τον μαθητή στην προσεκτική ανάγνωση (ή και ακρόαση) και ύστερα στην ακριβολογία, ο δάσκαλος έχει την ευκαιρία να δώσει στα χέρια των μαθητών του κείμενα επάνω στα οποία θα προκληθούν συζητήσεις σε θέματα έξω από τα τεχνικά ζητήματα, για τον πολιτισμό, για τον άνθρωπο, για την τέχνη. Τα κείμενα αυτά που έχουν έκταση μιάς πολυγραφημένης σελίδας περίπου, είναι αποσπάσματα ελληνικών συγγραφέων τα οποία συγκεντρώνει ο δάσκαλος (ή η τάξη, αν αποτελείται από το κατάλληλο υλικό) διαλέγοντάς τα με τρόπο που να παρουσιάζουν κάποιο ενδιαφέρον για τους μαθητές και να προκαλούν την συζήτηση. Ίσως θα μπορούσε να περιλαμβάνονται στα κείμενα αυτά και αποσπάσματα αρχαίων συγγραφέων σε μετάφραση (12).

Οι ώρες τις οποίες διαθέτει το πρόγραμμα της σχολής εργοδηγών για τις περιλήψεις είναι πολύ περισσότερες από τις αντίστοιχες της σχολής σχεδιαστών γιατί καθώς οι εργοδηγοί δεν διδάσκονται τα στοιχεία του νεοελληνικού πολιτισμού (βλ. πιο κάτω 13), οι περιλήψεις είναι σχεδόν η μόνη ευκαιρία που έχει ο δάσκαλος να δοκιμάσει να ευρύνει λίγο τους όριζόντες των μαθητών του συζητώντας επάνω στα κείμενα.

7. Οι αιτήσεις είναι τα πρώτα κείμενα που καλείται ο μαθητής να μάθει να συντάσσει. Μαζί με τα γράμματα και τις τεχνικές περιγραφές (βλ. πιο κάτω 8 και 11) έχουν αντικαταστήσει στο πρόγραμμα αυτό τις εκθέσεις ιδεών των κοινών γυμνασίων. Κύριος αντικειμενικός σκοπός, όπως πάντα, η ακριβολογία, η σωστή σύνταξη, η στρωτή, απλή φράση. Ειδικά για τις αιτήσεις αποδείχθηκε πως πρέπει να αντιμετωπίζονται σαν καινούριο θέμα γιατί ένα ελάχιστο ποσοστό μαθητών φαίνεται να έχει ποτέ συντάξει, προσέξει ή διδαχθεί πως συντάσσεται μια αίτηση. Έτσι εκτός από τις αρετές που ζητούμε να έχει το κείμενο προχωρούμε και στην εξωτερική μορφή της αίτησης (σε «ήμικλαστο»), στην θέση του κάθε θέματος, την προσφώνηση, την επιφώνηση κλπ. Οι μαθητές συντάσσουν όσο γίνεται πιο πολλές αιτήσεις για ποικιλία θεμάτων.

11. Είναι χαρακτηριστικές οι απαντήσεις τις οποίες έδωσαν όταν τους ζητήθηκε να γράψουν τι σημαίνει η λέξη μεσημβρινός στην φράση «Συνδυασμός μεσημβρινού και από βορρά φωτός δύναται...». Το κείμενο είχε υπαγορευθεί πλήρες και ήταν γνωστό στην τάξη. Στην άσκηση μετέχουν 49 μαθητές.

17 (34,7%) απαντούν σωστά.

15 λένε άλλα σημεία του ορίζοντα (κυρίως Δύση και Ανατολή).

6 δεν απαντούν.

11 δίνουν διάφορες λανθασμένες απαντήσεις. Δείγματα:

— Τα παράθυρα και οι πόρτες να μη βλέπουν το Βορρά.

— Ο προσερχόμενος φωτισμός εκ της διευθύνσεως του μεσημβρινού της γής.

— Ανατολικού και Δυτικού (συγχρόνως).

— Να το κτυπά ο Ήλιος και προστατευμένο από αέρα.

12. Αφού οι μαθητές ασκούνται και στη δημοτική και στην καθαρεύουσα, και αφού τα τεχνικά κείμενα (βλ. θέμα 12) είναι γραμμένα στην καθαρεύουσα, όσα προορίζονται για τις ασκήσεις περιλήψεων είναι στην δημοτική για να έχουν οι μαθητές και αυτής της γλωσσικής μορφής καλά δείγματα.

Και τις έντυπες αιτήσεις δεν γνωρίζουν οι περισσότεροι μαθητές. Γενικά βρίσκονται σε άμχανία μπροστά σε κάθε έντυπο που θα κληθούν να συμπληρώσουν. Για τον λόγο αυτόν αφού ο δάσκαλος τους εξηγήσει τι πρέπει να προσέχουν, πως να υπογραμμίζουν, να διαγράφουν και να συμπληρώνουν, και αφού τους καλέσει να ετοιμάσουν μια αίτηση που τους δίνει, επιδεικνύει στους μαθητές του σειρές έντυπων αιτήσεων ή άλλων έγγραφων διαφόρων οργανισμών, ιδρυμάτων και εταιριών, και συζητεί μαζί τους για τις δυσκολίες που παρουσιάζει ή συμπληρώσή τους.

Στην δεύτερη τάξη των εργοδηγών, όπου το μάθημα έχει σαφέστερο επαγγελματικό προσανατολισμό, η επίδειξη και η άσκηση περιορίζονται σε έντυπα του Ι.Κ.Α. του Πολεοδομικού Γραφείου και γενικά ανάμεσα σε όσα ο μαθητής θα συναντήσει μεθαύριο στη δουλειά του.

8. Όπως για την αίτηση, έτσι και για το γράμμα διδάσκεται και η εξωτερική εμφάνιση (επικεφαλίδα, εσωτερική διεύθυνση αποδέκτη, ημερομηνία κλπ.) και, ιδίως, η μορφή την οποία πρέπει να έχει το περιεχόμενο από άποψη γλωσσική. Επιπλέον απασχολούν την τάξη τα θέματα της στίξης και του κανονικού χωρισμού των παραγράφων. Γίνεται προσπάθεια να συζητούνται και το ύφος του περιεχομένου, η σχέση ανάμεσα στην προσφώνηση και την επιφώνηση, και μερικοί τύποι καθιερωμένων προσφωνήσεων.

Ο φάκελος απασχολεί την τάξη μόνο από άποψη εξωτερικής εμφάνισης: οι θέσεις των ονομάτων του αποδέκτη και του αποστολέα, των γραμματοσήμων. Στο τέλος του κύκλου γράμμα-φάκελος γίνεται μια τελευταία άσκηση στην οποία οι μαθητές ετοιμάζουν ο καθένας ένα πλήρες κανονικό γράμμα με τον φάκελό του, σε θέμα κοινό και ορισμένο από τον δάσκαλο. Στην διόρθωση της άσκησης αυτής δίνεται η ευκαιρία να σχολιαστούν μερικές λεπτομέρειες όπως είναι το δίπλωμα του χαρτιού για να μπή στον φάκελο κ.ά.

9. Είπαμε πως ένα μεγάλο ποσοστό των μαθητών δεν ήξερε να συντάξει μια αίτηση, αλλά η άγνοιά τους ή σχετική με το τηλεγράφημα ήταν μεγαλύτερη (13). Για τον λόγο αυτόν «διδάσκεται» και ο τρόπος με τον οποίο ετοιμάζεται ένα τηλεγράφημα (σε απλό χαρτί ή έντυπο του Ο.Τ.Ε.), το ύφος του, η γλώσσα του, οι τύποι του. Όταν παρουσιάζεται ευκαιρία αναφέρονται και μερικά σχετικά με τις τηλεγραφικές διευθύνσεις Γραφείων, Εταιριών κλπ.

10. Την σειρά των «πρακτικών» κειμένων κλείνουν, για την πρώτη τάξη, τα υποδείγματα που δίνει ο δάσκαλος, ορίζοντας και τις σχετικές ασκήσεις, για απόδειξη, βεβαίωση, υπεύθυνη δήλωση και εξουσιοδότηση. Και εδώ, όπως στην αίτηση, το βάρος μοιράζεται ανάμεσα στο περιεχόμενο και την εξωτερική μορφή.

11. Οι περιγραφές, που για λόγους σκοπιμότητας αποκαλούνται στην τάξη «τεχνικές περιγραφές» αποτελούν το κύριο μέρος της γλωσσικής διδασκαλίας. Εδώ μαθαίνει ο σπουδαστής να παρατηρήσει και να σημειώσει, να εκφράζεται και να εξηγήσει, να χρησιμοποιήσει σωστά τους όρους που έχει μάθει: εμπεδώνεται, δηλαδή, με τις ασκήσεις αυτές όλη η διδασκαλία.

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως είναι απαραίτητη ή στενή συνεργασία του καθηγητή των ελληνικών με τους τεχνικούς συναδέλφους του για όλα τα θέματα του μαθήματος των ελληνικών. Από το γενικό θέμα της περιγραφής που ανατίθεται στην τάξη, ως την τελευταία λεπτομέρεια που είναι ο τρόπος με τον οποίο θα συντομογραφούνται οι διαστάσεις, όλα πρέπει να κανονίζονται σύμφωνα με τις υποδείξεις των τεχνικών. Μόνο μια τέτοια συνεργασία και ο συντονισμός μπορούν να εξασφαλίσουν την ομαλή

13. Το πράγμα γίνεται ακόμη πιο περίεργο, τόσο για τις αιτήσεις όσο και για το τηλεγράφημα, όταν σκεφθώ κανείς πως στις τάξεις που έδειξαν άγνοια των θεμάτων αυτών μετέχουν σε ποσοστό 55 ως 85% απόφοιτοι Γυμνασίου.

και αποδοτική εφαρμογή του προγράμματος που παρουσιάζεται εδώ. Βέβαια το όριο της συνεργασίας θα ήταν να συμβουλευόμαστε οι τεχνικοί τον φιλόλογο κάθε φορά που θα είχαμε να συντάξουμε με τους μαθητές τους ένα ελληνικό κείμενο και της συνεργασίας αυτής θα είχα να αναφέρω παραδείγματα (14).

Οι ασκήσεις περιγραφών έχουν χωρισθῇ σε δύο κατηγορίες :

α) «Εκ του φυσικού». Ο μαθητής περιγράφει εκείνο που βλέπει (την αίθουσα, την αυλή του σχολείου, ένα έπιπλο κλπ.) δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στην ακρίβεια και την σαφήνεια του κειμένου του, αποφεύγοντας τα «κοσμητικά» επίθετα, και χωρίς να χρησιμοποιῇ καθόλου την φαντασία του. Ἀκόμη ἐλέγχονται ἡ διαίρεση τῆς περιγραφῆς σύμφωνα με τὰ τμήματα τοῦ περιγραφομένου, ἡ ὀρθὴ ἐκτίμηση τῶν διαστάσεων, ἡ ὁρολογία κλπ. (15). Οι ασκήσεις γίνονται ἢ μέσα στὴν τάξη ἢ ἄλλου, ἀνάλογα με τὶς ἀνάγκες τοῦ μαθήματος. Συνήθως δὲν ἐπιτρέπεται οἱ μαθητὲς νὰ συνοδεύουν τὶς περιγραφὲς τους με σχέδια ἢ σκίτσα : σκοπὸς εἶναι νὰ συμπληρώνουν τὸ σύνολο τοῦ ἔργου με τὸ ὄργανο τοῦ ὁποῖου τὴν χρῆση ἀσκοῦνται, νὰ μάθουν νὰ χρησιμοποιοῦν τὸν λόγον.

β) Ἀπὸ σχέδια. Ὅταν τὰ μαθήματα τοῦ σχεδίου προχωρήσουν ἀρκετά, με τρόπο που οἱ μαθητὲς νὰ μποροῦν νὰ τὰ «διαβάζουν», καλοῦνται στὸ μάθημα τῶν ἐλληνικῶν νὰ περιγράψουν κτίσματα, ἐπιπλα κλπ. ἀπὸ τὸ σχέδιό τους. Τὰ σχέδια αὐτὰ εἴτε ἔχουν ἀποτελέσει ἀντικείμενο διδασκαλίας στὸ μάθημα τοῦ σχεδίου καὶ συνεπῶς τοὺς εἶναι γνωστὰ ὡς τὴν πιὸ μικρὴ λεπτομέρεια, ἢ τοὺς εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστα. Στὶς περιγραφὲς ἀπὸ σχέδια προσέχουμε τὰ ἴδια πράγματα ὅπως καὶ στὶς ἄλλες, καὶ ἐπιπλέον ἀσκοῦμε τοὺς μαθητὲς στὴν μετατροπὴ τῆς κλίμακας. Στὶς ἀσκήσεις αὐτὲς ὅμως καλεῖται συχνὰ ὁ μαθητὴς νὰ χρησιμοποιῇ τὴν φαντασία, τὴν κρίση καὶ τὶς γνώσεις του γιὰ νὰ συμπληρώσῃ τὴν μορφή τοῦ περιγραφομένου στὰ σημεῖα ἐκεῖνα που δὲν φαίνονται στὸ σχέδιο, ἢ γιὰ νὰ μιλήσῃ γιὰ τὴν λειτουργία τῶν χώρων τοὺς ὁποῖους περιγράφει.

Στὴν σχολὴ ἐργοδηγῶν οἱ περιγραφὲς ἀπὸ σχέδια γίνονται ἰδίως στὴν δευτέρη τάξη γιατί ὁ ρυθμὸς τῆς διδασκαλίας τοῦ σχεδίου εἶναι, φυσικὰ, ἐδῶ βραδύτερος παρὰ στὴν σχολὴ σχεδιαστῶν.

Μετὰ τὶς πρῶτες ἀσκήσεις περιγραφῶν (τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης κατηγορίας) διαμορφώνεται συνήθως, με φροντιστηριακὴ συμμετοχὴ τῆς τάξης, μιὰ ὑποδειγματικὴ περιγραφή ἐπάνω στὸ σχῆμα τῆς ὁποίας προσαρμόζονται οἱ ἐπόμενες ἐργασίες με τὸν τρόπο αὐτὸν μπορεῖ νὰ δίνῃ ὁ μαθητὴς ὅση σημασία χρειάζεται στὸ περιεχόμενο καὶ νὰ περιορίζῃ στὸ ἐλάχιστο τὴν φροντίδα γιὰ τὴν διάταξη τῶν τμημάτων.

12. Σκοπὸς τῶν ὥρων που διατίθενται ἀπὸ τὸ πρόγραμμα γιὰ τὰ τεχνικὰ κείμενα εἶναι νὰ προσφερθῇ στοὺς μαθητὲς κάποια γνωριμία με τὰ κείμενα με τὰ ὁποῖα θὰ ἔχουν νὰ ἀσχοληθοῦν ἐπαγγελματικά. Ὑστερα ἀπὸ μιὰ σύντομη ἐπισκόπηση τῆς χρήσης καὶ τῶν περιεχομένων κάθε κειμένου οἱ μαθητὲς ἀσκοῦνται στὴν κατανόηση ἀποσπασμάτων, εἰδικὰ διαλεγμένων ἀπὸ τὸν δάσκαλο. Ἡ διδασκαλία δὲν ἐπεκτείνεται

14. Μετὰ τὸ πνεῦμα τῆς συνεργασίας τοῦ φιλόλογου με τοὺς τεχνικοὺς καθηγητὲς, ἡ σχολὴ σχεδιαστῶν τοῦ Α.Τ.Ε. ὁργάνωσε μιὰ εκπαιδευτικὴ πεντάωρη ἐργασία στὸ μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ στὴν Φωκίδα. Μετὰ τὴν καθοδήγηση τῶν καθηγητῶν ἐδούλεψαν διάφορα μικρὰ συνεργεῖα ἀπὸ μαθητὲς, τὰ ὁποῖα συνεργάστηκαν σὲ περιγραφὲς, ἀποτυπώσεις καὶ ἐλεύθερες σχεδιάσεις. Ἐλπίζω κάποτε ἡ σχολὴ νὰ ἐκδώσῃ τὶς ἀρχὲς καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς πειραματικῆς αὐτῆς προσπάθειας.

15. Βέβαια ἡ ὀρθὴ ἐκτίμηση τῶν διαστάσεων, ἡ τεχνικὴ ὁρολογία, ἢ ἡ μετατροπὴ τῆς κλίμακας (στὶς περιγραφὲς ἀπὸ σχέδια), βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ μαθήματος τῶν ἐλληνικῶν. Ἐκρίθηκε ὅμως σκόπιμο νὰ ἐλέγχονται καὶ στὸ μάθημα αὐτὸ γιατί ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά δείχνουν τὴν λειτουργία τοῦ μυαλοῦ τοῦ μαθητῆ, καὶ ἀσκοῦν τὴν παρατηρητικότητά του (θέματα που σχετίζονται με τὴν γενικὴ ἀγωγή τοῦ μαθητῆ στὸ τεχνικὸ σχολεῖο), καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τονίζουν τὴν στενὴ σχέση που ὑπάρχει ἀνάμεσα στὰ διάφορα μαθήματα.

νεται στὴν σύνταξη τῶν ἐγγράφων αὐτῶν γιατί ἐπαγγελματικὰ οἱ μαθητὲς δὲν θὰ κληθοῦν νὰ τὰ ἐτοιμάσουν, ἀλλὰ μόνον νὰ τὰ διαβάσουν καὶ νὰ τὰ καταλάβουν.

13. Ἡ σειρά τῶν μαθημάτων με θέμα Στοιχεῖα Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ γίνονται μόνον στὴν σχολὴ σχεδιαστῶν με σκοπὸ οἱ μαθητὲς τῆς, που θὰ δουλέψουν κοντὰ σὲ προϊσταμένους οἱ ὁποῖοι ἐπαγγελματικὰ θὰ ἀσχολοῦνται με εὐρύτερα πνευματικὰ θέματα, νὰ γνωρίσουν κάπως τὸν κόσμον μέσα στὸν ὁποῖο ζοῦμε καὶ νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ παρακολουθήσουν μιὰ συζήτηση που θὰ βγαίνει ἔξω ἀπὸ τὰ στενὰ ἐπαγγελματικὰ πλαίσια.

Στὰ μαθήματα αὐτά, ὕστερα ἀπὸ μιὰ σύντομη ἐπισκόπηση τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὶς μέρες μας ἐξετάζονται γενικὰ θέματα ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ γλωσσικὴ ἱστορία, τὴν τέχνη, τὰ γράμματα καὶ τὴν λαογραφία. Σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις, στὴν νεοελληνικὴ περίοδο δίνεται μεγαλύτερη ἔμφαση (16).

Τὰ τελευταῖα μαθήματα ἀφιερώνονται σὲ φροντιστηριακὲς συζητήσεις ἐπάνω στὰ κυριότερα ἄρθρα τοῦ Συντάγματος τῶν Ἑλλήνων.

14. Τὰ μαθήματα τῆς ἀγωγῆς τοῦ πολίτη που γίνονται στὴ δευτέρη τάξη τῶν ἐργοδηγῶν ἔχουν γιὰ βάση, ὅπως τὰ τελευταῖα τῆς σειράς τῶν Στοιχείων τοῦ Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ στὴ σχολὴ σχεδιαστῶν (βλ. πιὸ πάνω, 13) ἄρθρα τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος. Με ἀφορμὴ τὰ θέματά τους ὁ λόγος ἀπλώνεται ὅσο τὸ ἐπιτρέπει τὸ ἐπίπεδο τῆς τάξης σὲ ζητήματα κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀγωγῆς.

Ἔτσι γίνεται λόγος γιὰ τὶς ἐλευθερίες τοῦ ἀτόμου, τὰ δικαιώματα καὶ τὶς ὑποχρεώσεις τοῦ πολίτη, τὸ πολίτευμα καὶ τὴν ἐπίσημη ἐλληνικὴ θρησκεία, χωρὶς νὰ ἀποφεύγονται καὶ ζητήματα που προκύπτουν ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ (μιὰ ἀπεργία, ἓνας καινούριος νόμος, μιὰ ἐθνικὴ γιορτὴ).

15. Οἱ ἀναφορὲς που ἀπασχολοῦν μερικὲς ὥρες τὴν δευτέρη τάξη τῶν ἐργοδηγῶν ἔχουν σκοπὸ νὰ ἀσκήσουν τοὺς μαθητὲς στὴν σύνταξη ἀντικειμενικῶν καὶ σαφῶν κειμένων σχετικῶν με γεγονότα καὶ πράγματα που γνωρίζουν ἀπὸ προσωπικὴ ἐμπειρία. Τὰ θέματά τους, ἰδίως τῶν τελευταίων, εἶναι παρμένα ἀπὸ τὴν ζωὴ καὶ τὴν κίνηση τοῦ ἐργοταξίου, καὶ ἐτοιμάζονται συνήθως με τὴν συνεργασία τοῦ ἀρμόδιου τεχνικοῦ καθηγητῆ. Σὲ μερικὲς ἀσκήσεις δίνονται τὰ γεγονότα καὶ καλεῖται ὁ μαθητὴς νὰ τὰ ἐπαναλάβῃ ἀναλυτικώτερα ἀναφέροντας καὶ τὶς ἐνέργειες τὶς ὁποῖες ὑποτίθεται ὅτι θὰ ἔκανε ἂν συνέβαιναν στὸ δικό του ἐργοτάξιο. Ἔτσι ἀσκεῖται ἡ φαντασία τῶν μαθητῶν καὶ ἐλέγχονται οἱ εἰδικὲς γνώσεις τους στὰ ζητήματα αὐτά.

16. Οἱ ἀσκήσεις ἀναφορῶν βοηθοῦν με κάποιο τρόπο καὶ τὴν συμπλήρωση σελίδων ἡμερολογίου ἐργοταξίου με τὴν ὁποία ἀσχολεῖται σὲ μερικὰ μαθήματα ἡ δευτέρη τάξη τῶν ἐργοδηγῶν. Ὑστερα ἀπὸ μιὰ σύντομη ἐξήγηση τοῦ σκοποῦ τοῦ ἡμερολογίου, γίνεται ἐπίδειξη καὶ ἀναγνώση σελίδων ἀπὸ πραγματικὰ ἡμερολόγια. Τὰ μαθήματα κλείνουν με τὴν συμπλήρωση σελίδων τὶς ὁποῖες μοιράζει ὁ δάσκαλος ὁ ὁποῖος παρέχει καὶ τὰ στοιχεῖα που χρειάζονται.

Ἔργασίες μαθητῶν

Πέρα ἀπὸ τὶς ἀσκήσεις που κάνουν οἱ μαθητὲς μέσα στὴν τάξη, ἀναλαμβάνουν καὶ ἐργασίες μεγαλύτερης ἐκτασῆς τὶς ὁποῖες ἐτοιμάζουν στὸ σπίτι καὶ στὶς ὁποῖες ὄχι μόνον εἶναι ἐλεύθεροι νὰ χρησιμοποιήσουν βοηθήματα ἀλλὰ συχνὰ ἡ φύση τῆς ἐργασίας τοὺς ἐπιβάλλει νὰ τὸ κάνουν. Ἀπὸ τὶς ἐργασίες αὐτές, που συνήθως δὲν ὑπερβαίνουν τὶς τέσσερις τὸν χρόνον, ἢ μιὰ τουλάχιστο (στὴ σχολὴ σχεδιαστῶν καὶ

16. Ἐκεῖνο που ἰδιαίτερα ἐπιδιώκεται στὴν ἱστορικὴ ἐπισκόπηση εἶναι νὰ σχηματίσουν οἱ μαθητὲς μιὰ συνθετικὴ εἰκόνα τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, νὰ δοῦν τὴν ἐνότητά της καὶ νὰ καταλάβουν πῶς συνδέονται μεταξύ τους οἱ διάφορες περίοδοι.

την δεύτερη τάξη των έργοδηγών) είναι από το μάθημα του νεοελληνικού πολιτισμού ή το Σύνταγμα των Ελλήνων. Οι υπόλοιπες (ό αριθμός, ή έκταση και τα θέματά τους εξαρτώνται από το επίπεδο και τις δυνατότητες κάθε τάξης) είναι μεγαλύτερες περιγραφές (με στοιχεία που παρέχονται από βιβλιογραφία) ή σειρές εγγράφων (αίτησεις, γράμματα, αποδείξεις κλπ.) επάνω σε ένα θέμα της εκλογής του μαθητή, συλλογές αποσπασμάτων από τεχνικά κείμενα ή άλλες που βγαίνουν από τα περιεχόμενα των μαθημάτων.

Μερικές από τις εργασίες αυτές ανακοινώνονται στην τάξη, αν το αξίζουν και σύμφωνα με τον διαθέσιμο χρόνο, αλλά όλοι οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να ακούσουν τα σχόλια του δασκάλου για την δουλειά τους, και, αν θέλουν, να την συζητήσουν μαζί του (17).

Έξετάσεις

Στις γραπτές εξετάσεις (εξαμηνιαίες και προαγωγικές) γίνεται προσπάθεια προς δύο κατευθύνσεις : α) Να ασκηθῇ, όσο είναι δυνατό, πραγματικός και πλήρης έλεγχος των γνώσεων που απέκτησε ο μαθητής, και β) Να ξεριζωθῇ ή κακή συνήθεια του Γυμνασίου να μὴ γίνεται καμία προετοιμασία για τις εξετάσεις των Νέων Ελλήνων, συνήθεια άλλωστε απόλυτα δικαιολογημένη αφού οι εξετάσεις εκείνες περιορίζονται στην έκθεση ιδεών. Με το πνεῦμα αυτό κατάρτιζονται τα θέματα των εξετάσεων που περιλαμβάνουν μία ορθογραφική άσκηση με λεξιλογικές παρατηρήσεις, ένα κύριο θέμα που είναι ή σύνταξη ενός κειμένου (περιγραφή, αίτηση, γράμμα κλπ.) και μερικές ερωτήσεις σχετικές με τα τεχνικά κείμενα που μελετήθηκαν, ή λεξιλογικές ασκήσεις (κυρίως όρισμοί). Στη σχολή σχεδιαστών προστίθενται μερικές ακόμη ερωτήσεις από το μάθημα του νεοελληνικού πολιτισμού, ενώ στις προαγωγικές από την δεύτερη τάξη των έργοδηγών μερικές από τις διατάξεις του Συντάγματος.

»»

Η εργασία που παρουσιάστηκε εδώ ούτε πλήρης νομίζω πως είναι ούτε όριστική. Θέλησα όμως να την ανακοινώσω τώρα που τα θέματα της επαγγελματικής και τεχνικής εκπαίδευσης εξετάζονται πάλι για να τακτοποιηθούν, με την ελπίδα να προκληθῇ, όσο είναι δυνατό, το γενικότερο ενδιαφέρον για το βασικό, από αποψη παιδαγωγική και ανθρωπιστική τουλάχιστο, μάθημα των Ελληνικών στα τεχνικά σχολεία. Αν το αφήσουμε να πέσει στην αποτελμάτωση όπου έχει πέσει των μαθημάτων των Νέων Ελλήνων στα κοινά μας Γυμνάσια, φοβάμαι πως θα χαθῇ για μᾶς, θα χαθῇ για τα παιδιά που έρχονται προς ἡμᾶς, μία σημαντική ευκαιρία να ολοκληρωθῇ ή άγωγή τους.

Έχω όμως άλλη μία ελπίδα : μήπως ή ανακοίνωση αυτή γίνει άφορμή να ακουστούν και άλλες γνώμες, μήπως έχουμε την τύχη να μάθουμε τι γίνεται σε άλλες σχολές, πως λύθηκαν άλλοι τα προβλήματα, ποιές δυσκολίες παρουσιάστηκαν και πως αντιμετωπίστηκαν. Μόνο ένας τέτοιος διάλογος, μία τέτοια ανταλλαγή γνώμων μπορεί να αναπληρώσει κάπως εκείνο που τόσο μᾶς λείπει και που δεν φαίνεται να πρόκειται να μᾶς προσφερθῇ από πουθενά : ή καθοδήγηση, το μεθοδολογικό έγχειρίδιο, το ειδικό σεμινάριο, τα πορίσματα μιᾶς πρότυπης πειραματικής τεχνικής σχολῆς.

17. Στο σημείο των εργασιών δεν στάθηκε δυνατό να εφαρμοσθῇ το πρόγραμμα σε όλη του την έκταση. Όσα σημειώνονται εδώ σχετικά, παρέχονται με την επιφύλαξη πως προέρχονται από πείρα περισσότερο από όση υπάρχει για τα άλλα θέματα.

Π Ι Ν Α Κ Ε Σ

Γενικές παρατηρήσεις :

1. Οι πίνακες που ακολουθούν έχουν σκοπό να τονίσουν όρισμένα σημεία της εργασίας.
2. Τα στοιχεία προέρχονται από τους μαθητές που έκαναν έγγραφη στις σχολές σχεδιαστών και έργοδηγών του Α.Τ.Ι., στα σχολικά χρόνια 1958-1959 και 1959-1960.
3. Η σύνταξη των πινάκων έγινε με βάση τους τίτλους σπουδών που καταθέτουν οι μαθητές με την έγγραφή τους, και τα στοιχεία που περιέχουν οι τίτλοι αυτοί. (Την μελέτη τους είχε την ευγένεια να επιτρέψῃ ή Διεύθυνση του 'Αθηναϊκού Τεχνολογικού 'Ινστιτούτου).
4. Περιλαμβάνονται όσοι μαθητές παρακολούθησαν τουλάχιστο τὸν πρώτο μήνα μαθημάτων, ανεξάρτητα από την συνέχιση των σπουδών τους, γιατί όπωσδήποτε επηρέασαν την διαμόρφωση των προγραμμάτων. ("Άλλωστε τὸ ποσοστὸ διαρροῆς είναι πολὺ μικρὸ στὸ Α.Τ.Ι.).
5. Θεωρήθηκαν και χαρακτηρίστηκαν «κανονικοί» οι μαθητές (άγόρια και κορίτσια) που έκαναν την έγγραφη τους σε ηλικία 15 χρονῶν (Πίν. Ι), και όσοι υπέβαλαν τίτλους τῆς Γ' εξατάξιου Γυμνασίου ή των αντίστοιχων τάξεων άλλων σχολείων κατὰ τὸν νόμο. (Πίν. ΙΙ).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ Ι

Ηλικία των μαθητῶν κατὰ την έγγραφη

Σχολ. χρόνος	Σχολή-Τμήματα	Η λ ι κ ι α						30 και πάνω	Σύνολο	Μέσος ό-ρος ηλικίας κατὰ τμήμα
		15 «κανονική»	16	17	18-19	20-24	25-29			
1958-1959	Σχεδιαστῶν Πρωινά τμήματα	2	—	2	33	28	6	—	71	21,2
	Σχεδιαστῶν Βραδυνά τμήματα	1	—	1	9	16	11	4	42	23,3
1959-1960	Έργοδηγῶν Βραδυνά τμήματα	3	3	—	19	22	14	3	64	21,5
	Σχεδιαστῶν Πρωινά τμήματα	1	6	1	54	29	2	1	94	18,9
1959-1960	Σχεδιαστῶν Βραδυνά τμήματα	2	1	—	17	28	8	2	58	20,9
	Έργοδηγῶν Πρωινά τμήματα	—	1	2	12	11	1	—	27	20
1959-1960	Έργοδηγῶν Βραδυνά τμήματα	—	1	1	9	16	6	3	36	22,2
	Σύνολο	9	12	7	153	150	48	13	392	

1. Ποσοστὸ «κανονικῶν» : 2,3 %

ΠΙΝΑΚΑΣ II

Γυμνασιακές τάξεις από τις οποίες προέρχονται οι μαθητές

Παρατηρήσεις :

1. Η αρίθμηση των τάξεων κατά το εξατάξιο Γυμνάσιο.
2. Όσοι προέρχονται από επαγγελματικές ή άλλες ειδικές σχολές υπολογίζονται με τους μαθητές των αντίστοιχων τάξεων των κοινών Γυμνασίων.
3. Στις στήλες των απορριφθέντων περιλαμβάνονται και όσοι έφεραν τίτλους με ένδειξη ότι είναι ανεξεταστέοι σε ένα ή περισσότερα μαθήματα.

		Γυμνασιακή τάξη							Σύνολο
Σχολ. χρόν.	Σχολή-Τμήματα	Γ' «κανονικοί»	Δ' Προα-χθέντες	Ε' Απορρι-φθέντες	Ε' Προα-χθέντες	Ε' Απορρι-φθέντες	Σ' Απολυ-θέντες	Σ' Απορρι-φθέντες	
1958-1959	Σχεδιαστών Πρωινά τμήματα	3	5	1	1	1	54	6	71
	Σχεδιαστών Βραδυνά τμήματα	1	2	—	1	2	31	5	42
	Εργοδηγών Βραδυνά τμήματα	5	4	5	1	2	41	6	64
1959-1960	Σχεδιαστών Πρωινά τμήματα	3	5	1	1	3	80	1	94
	Σχεδιαστών Βραδυνά τμήματα	3	—	2	—	—	43	10	58
	Εργοδηγών Πρωινά τμήματα	1	2	1	2	3	18	—	27
	Εργοδηγών Βραδυνά τμήματα	2	2	3	3	3	20	3	36
	Σύνολο	18	20	13	9	14	287	31	392

1. Σύνολο απορριφθέντων από όλες τις Γυμνασιακές τάξεις : 58 (14,8%)
2. Ποσοστό «κανονικών» : 4,6%
3. Ποσοστό αποφοίτων Γυμνασίου : 73,1%

ΠΙΝΑΚΑΣ III
Χρονική απόσταση από το Γυμνάσιο

		Έχουν εγκαταλείψει τα θρανία του Γυμνασίου :						
Σχολ. χρόνος	Σχολή-Τμήματα	Στο τέλος του προηγούμενου Σχολ. έτους	Πριν από 1 Σχολ. χρόνο	Πριν από 2 Σχολ. χρόνια	Πριν από 3 Σχολ. χρόνια	Πριν από 4-8 Σχολ. χρόνια	Πριν από 9 Σχολ. χρόνια και πάνω	Σύνολο
1958-1959	Σχεδιαστών Πρωινά τμήματα	30	20	12	3	5	1	71
	Σχεδιαστών Βραδυνά τμήματα	8	7	3	6	13	5	42
	Έργοδηγών Βραδυνά τμήματα	26	8	5	5	18	2	64
1959-1960	Σχεδιαστών Πρωινά τμήματα	47	24	13	3	6	1	94
	Σχεδιαστών Βραδυνά τμήματα	24	16	5	4	5	4	58
	Έργοδηγών Πρωινά τμήματα	8	9	4	2	3	1	27
	Έργοδηγών Βραδυνά τμήματα	14	5	3	3	8	3	36
	Σύνολο	157	89	45	26	58	17	392

1. Ποσοστό «κανονικών» : 40,1 %.

ΠΙΝΑΚΑΣ IV
Σύνθεση των τάξεων κατά φύλο

Σχολικός χρόνος	Σχολή-Τμήματα	Αρρενες	Θήλειες	Σύνολο
1958-1959	Σχεδιαστών Πρωινά τμήματα	26	45	71
»	Σχεδιαστών Βραδυνά τμήματα	30	12	42
»	Εργοδηγών Βραδυνά τμήματα	63	1	64
1959-1960	Σχεδιαστών Πρωινά τμήματα	34	60	94
»	Σχεδιαστών Βραδυνά τμήματα	38	20	58
»	Εργοδηγών Πρωινά τμήματα	25	2	27
»	Εργοδηγών Βραδυνά τμήματα	35	1	36
	Σύνολο	251	141	392

ΑΛΕΞΗΣ ΔΗΜΑΡΑΣ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟ ΤΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΣΤΗ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗ ΚΑΙ ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ (II) *

Η έκθεση του κ. Fehr εξετάζει ξεχωριστά για τον κάθε κλάδο τις γνώμες που συζητήθηκαν.

Αρχίζοντας από την αριθμητική τονίζει το ενδιαφέρον που έδειξαν όλοι για τη ψυχολογική πλευρά της διδασκαλίας της αριθμητικής, προπάντων στη στοιχειώδη εκπαίδευση. Η εκμάθηση της αριθμητικής δεν πρέπει πια να είναι άπλη απομνημόνευση γεγονότων και πράξεων και μηχανική άπαγγελία τους και χρήση, χωρίς κατανόηση. «Οφείλει να είναι, όλο και περισσότερο, το αποτέλεσμα μιας κατανόησης που άφυπνίζεται προοδευτικά στο παιδί από τη διαδοχή κατευθυνόμενων πειραματισμών», με ανακαλύψεις και δημιουργίες που γενιούνται από το χειρισμό καταλλήλου διδακτικού υλικού. Τέτοιο υλικό π.χ. είναι οι έγχρωμοι αριθμοί των Cuisenaire-Gategno, το υλικό Stern κ.λπ. «Ο πειραματισμός, και μόνος αυτός, θα οδηγήσει το παιδί στην αφαίρεση και στη γνώση της ποιότητας ενός συνόλου, δηλαδή στη γνώση του αριθμού. Για να επιτύχουμε την αφαίρεση αυτή είναι ανάγκη να χρησιμοποιήσουμε τις ιδέες (όχι όμως και το λεξιλόγιο) του συνόλου, του υποσυνόλου, της παράστασης, της αντιστοιχίας και της τάξης. Εντούτοις το χρησιμοποιούμενο λεξιλόγιο και οι έννοιες που εκφράζει πρέπει να είναι όρθες, άμέσως από την αρχή.»

Θα μου επιτραπεί σ' αυτό το σημείο να κάμω μια μικρή παρέκβαση από την έκθεση του κ. Fehr: «Όταν ένας μαθηματικός του κύρους του κ. Choquet παρουσιάζεται για να κάμει διάλεξη σχετικά με τη διδασκαλία της αριθμητικής στη στοιχειώδη εκπαίδευση, το πρόγραμμα παίρνει ξεχωριστή βαρύτητα. Πρέπει να προσεχθεί και να τονισθεί ότι για τη διδασκαλία της αριθμητικής το πρόβλημα είναι προπάντων πρόβλημα ψυχολογίας. Για να διδάξουμε στο Γιάννη μαθηματικά δεν αρκεί να ξέρουμε τα μαθηματικά. Πρέπει να γνωρίζουμε και το Γιάννη. Και όταν μιλούμε σήμερα, το τονίζω, σ' ή μ ε ρ α, για ψυχολογία, πρέπει να εννοούμε τη γενετική ψυχολογία του Jean Piaget. Ο κ. Choquet στήριξε τη διάλεξή του στις πειραματικές έρευνες του Piaget για τη γένεση του αριθμού στο παιδί, όπως εκθέτονται στο βιβλίο του με τον τίτλο «Η γένεση του αριθμού στο παιδί» (1). Μας παρουσίασε ακόμη και το σύστημα των «έγχρωμων αριθμών» του Cuisenaire που χρησιμοποιείται σήμερα σε μεγάλη έκταση, τόσο στην Ευρώπη, όσο και στην Αμερική. Οφείλω επίσης να παρατηρήσω ότι ο Piaget είναι τελείως άγνωστος στους νέους συναδέλφους που βγήκαν πρόσφατα από το Πανεπιστήμιο μας και διδάχθηκαν ψυχολογία και παιδαγωγικά. Αυτό βέβαια δεν πρέπει να μας ξενίζει, γιατί το ίδιο συμβαίνει ή συνέβαινε μέχρι πρόχθες και άλλοι. Έχω π.χ. έδω ένα βασικό δοκουμεντό που τέθηκε στη διάθεσή μας κατά τη λειτουργία του σεμιναρίου. Το δοκουμεντό αυτό έχει συνταχθεί από το «Εθνικό Ίδρυμα για τις Παιδαγωγικές Έρευνες στην Αγγλία και Ουαλία», τιτλοφορείται «Έρευνα των ψυχολογικών και παιδαγωγικών πλευρών της διδασκαλίας της αριθμητικής και των μαθηματικών» και φέρει την υπογραφή του Προέδρου W. D. Wall και του Αντιπροέδρου J. B. Biggs, του Ίδρυματος. Είχα την υπομονή να το

* Συνέχεια από το προηγούμενο τεύχος μας, σελ. 166.

1. Jean Piaget — Alina Szeminska: La construction du nombre chez l'enfant. Ed. Delachaux et Niestlé, Paris. Δύο άλλα βιβλία σχετικά με τη διδασκαλία των μαθηματικών σύμφωνα με τη γενετική ψυχολογία του Piaget, είναι: Luis Johanot: Le raisonnement mathématique chez l'adolescent και Hans Aebli: Didactique Psychologique. Και τα δύο του ίδιου εκδότη.

μεταφράσω και το έχω υποβάλει στο Σεβαστό Υπουργείο Παιδείας με την παράκληση να βρεθεί τρόπος να δημοσιευθεί για να λάβουν γνώση οι συνάδελφοι και οι αρμόδιοι και υπεύθυνοι της παιδείας μας. Σημειώνω ακόμη ότι η βασική αυτή έρευνα συνοδεύεται από 163 βιβλιογραφικές παραπομπές σε παγκόσμια κλίμακα. Νά λοιπόν τι αναφέρει το δοκουμεντό αυτό στη σελ. 13. «Ο Swenson (H.P.A.) ανακεφαλαιώνοντας την κατάσταση στα 1951 συσχετίζει τις γνώσεις των παιδιών (στην αριθμητική) με την επίδραση του δασκάλου στην τάξη. «Όσο ένθαρρυντικές και αν είναι οι έρευνές του, είναι παράδοξο ότι δε μνημονεύει το έργο του Piaget. Εντούτοις αυτό αποτελεί μια πλατιά γενετική μελέτη της νοητικής ζωής και της ανάπτυξης του παιδιού, που προσαρμόζει ειδικά την ανάπτυξη της μαθηματικής σκέψης σε μια γενική ψυχολογική θεωρία. Είναι εκπληκτική η παράλειψη αυτή του Swenson, γιατί το πρώτο έργο που δημοσίευσε πάνω σ' αυτό το θέμα ο Piaget («La genèse du nombre chez l'enfant») δημοσιεύθηκε στα 1941 και «Le raisonnement mathématique de l'adolescent» καθώς και «L'initiation au calcul» δημοσιεύθηκαν πριν από τα 1950. Τα έργα αυτά—και η ίδια η αντίληψη του Piaget για την ανάπτυξη του παιδιού—ανάτρεψαν τις ιδέες μας πάνω στο ζήτημα, ακριβώς σε ότι αφορά τη σπουδή των εννοιών του αριθμού στο παιδί, όπως το μαρτυρά ο σχετικά σημαντικός αριθμός ερευνών που προκάλεσαν παντού οι εργασίες του Piaget, από το 1950. Θα δοθεί λοιπόν μια ξεχωριστή θέση στο έργο του Piaget στις άσελίδες που ακολουθούν. Αυτά αναφέρονται στην έρευνα των Αγγλων Wall και Biggs ενώ σε άλλο σημείο όμολογείται ότι μόλις τα τελευταία χρόνια άρχισε να γίνεται γνωστό στις αγγλόγλωσσες χώρες το έργο του Piaget και να αναλαμβάνονται σύμφωνα μ' αυτό γόνιμες ψυχοπαιδαγωγικές έρευνες.

Ξαναγυρίζω στην έκθεση του κ. Fehr και συμπληρώνω με λίγα ακόμη λόγια τα σχετικά με την αριθμητική σημεία, όπου επικράτησε όμοφωνία: «Όλη η αριθμητική πρέπει να διδάσκεται κατά τρόπο που να οδηγεί σε ένα μαθηματικό σύστημα. Ιδιαίτερα, πρέπει να επιμείνουμε στο ρόλο που παίζει το μηδέν και η μονάδα. Η διδασκαλία πρέπει πάντα να νοείται σαν προπαρασκευή για όσα θα μελετηθούν αργότερα.

Η Α λ γ ε β ρ α. Πρέπει προοδευτικά να φθάσουμε σε μια πλήρη μεταρρύθμιση της διδασκαλίας της άλγεβρας στη μέση εκπαίδευση προσανατολίζοντας τη διδακτική προσπάθειά μας προς τη γνώση της αλγεβρικής δομής. Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε ότι η ηλικία των μαθητών μας επιβάλλει θεωρήσεις ψυχολογικές και πρέπει γιαυτό να παρουσιάσουμε αρχικά τις αλγεβρικές έννοιες σε μορφή γνώριμη, πριν τους δώσουμε την τυπική έκφραση που χαρακτηρίζει αυτή την επιστήμη. Θα γίνει λοιπόν έναρξη από θεμελιώδεις γνώσεις: η αλγεβρική παράσταση, η ισότητα, τα σύνολα, ο έγκλεισμός, με τα σύμβολα που απεικονίζουν τις ιδέες αυτές. Σε ένα πιο προχωρημένο στάδιο θα μελετηθούν τα διάφορα συστήματα αριθμών με τις ιδιότητες που εφαρμόζονται στο καθένα από αυτά για να κατασταθούν οι ομάδες, οι δακτύλιοι και τα πεδία, χωρίς όμως να μπορούμε σε αξιωματική ανάλυση των δομών αυτών. Μπορούμε επίσης να εισαγάγουμε, σε συνέχεια, τις σχέσεις, τις συναρτήσεις, τα σύνολα λύσεων και να αναπτύξουμε τις πράξεις που προβάλλονται από την πρώτη φάση της εννοιακής άλγεβρας. Σαν τελική φάση στη μέση εκπαίδευση θα μπορούσαμε να ορίσουμε το μιγάδα σαν διατεταγμένο ζεύγος, να σπουδάσουμε τα πολυώνυμα και ότι μας οδηγεί στο δακτύλιο των πολυωνύμων, στους αντισματικούς χώρους, σε μια γραμμική άλγεβρα στοιχειώδη και στο μητρικό λογισμό. Ο σκοπός αυτού του προγράμματος είναι να αποκτηθούν γνώσεις χρησιμοποιήσιμες αργότερα στην ανάλυση και σε πρακτικές εφαρμογές και να βάλουμε τις βάσεις της αφηρημένης άλγεβρας που θα δοθεί στο πανεπιστήμιο, ή που οδηγεί στη σπουδή των φυσικών και των κοινωνικών επιστημών. Πρόκειται να ρίξουμε έδω μια γέφυρα.

Το μέτρο της εισαγωγής στην πράξη νέων συμβόλων, όχι μόνο στην άλγεβρα

κές... Η αναλυτική εξ άλλου γεωμετρία πρέπει να περιλάβει την παραβολή την υπερβολή και την έλλειψη...

«Γενικά η ανάλυση, όπως έχει οριστεί, δεν φαίνεται να έχει την ανάγκη νέων γνώσεων από τα μοντέρνα μαθηματικά. Απαιτεί όμως να δοθούν ακριβέστεροι όρισμοί στις θεμελιώδεις γνώσεις».

Λογισμός των πιθανοτήτων και στατιστικός συλλογισμός. Απασχόλησε πολύ το σεμινάριο το θέμα της εισαγωγής στα μαθηματικά της μέσης εκπαίδευσης του λογισμού των πιθανοτήτων και του στατιστικού συλλογισμού.

«Ενώ ο λογισμός των πιθανοτήτων, βασισμένος στη γνώση του δυνατού αριθμού των μεταθέσεων και των συνδυασμών, αποτελεί καθιερωμένο πιά μέρος της αλγεβρας που διδάσκεται στη μέση εκπαίδευση, η χρήση, εκ των υστέρων, θεωρήσεων που εξάγονται από τον πειραματισμό και των όριων εμπιστοσύνης είναι πράγματα νέα. Είναι επίσης δυνατή η έκθεση της συνδυαστικής ανάλυσης, από την άποψη των συνόλων, των συναρτήσεων συνόλου και της έκθεσης δειγμάτων που δίνουν έτσι την ευκαιρία να εκτεθεί ο μοντέρνος συμβολισμός και η μοντέρνα σκέψη που βρίσκονται στη βάση όλων των μαθηματικών κλάδων.

«... Η ύλη πρέπει να περιλάβει: τις μεταθέσεις, τους συνδυασμούς, τους νόμους πιθανοτήτων, τους νόμους του δυωνύμου και το στατιστικό συλλογισμό. Είναι δυνατό να προστεθούν οι συντελεστές συσχέτισης, η κανονική διανομή και οι άλλες στοχαστικές επεξεργασίες.

«Γίνεται σε όλες τις χώρες ή ζωρή σύσταση να προβούν σε πειραματισμούς πάνω σ' αυτό το θέμα με την προοπτική της ενσωμάτωσης των θεμάτων αυτών στο πρόγραμμα μέσης εκπαίδευσης.»

Τελειώνοντας έδω την παρουσίαση των προτάσεων και των υποδείξεων που περιλαμβάνονται στην επίσημη προκαταρκτική έκθεση των εργασιών του σεμιναρίου παραθέτω αυτούσια την τελευταία παράγραφο της:

«Σε σχέση με το σημερινό πρόγραμμα στις χώρες μας η υποδεικνυόμενη από τη σύνοδο μελέτης μεταρρύθμιση συνεπάγεται μεταβολές σε αρκετό βάθος. Αν συντελεστούν μέσα στην προσεχή δεκαετία, θα είναι οι πρώτες που γίνονται ύστερα από ένα και περισσότερο αιώνα. και όλα δείχνουν ότι έπρεπε να είχαν εισαχθεί πολύ πριν. Η προσπάθειά μας είναι να πραγματοποιήσουμε τη μεταρρύθμιση αυτή με εξέλιξη όχι με επανάσταση.»

Η σύνοδος μελέτης ασχολήθηκε στην τρίτη φάση των εργασιών της με την εργοθέτηση των πορισμάτων των εργασιών των δύο προηγούμενων φάσεων, όπως έχουν εκτεθεί παραπάνω σε γενικές γραμμές.

Το βασικό πρόβλημα που είχε να μελετήσει ήταν προπάντων το πρόβλημα του καθηγητή των μαθηματικών. Με ποιά δηλαδή συγκεκριμένα και εφαρμόσιμα μέσα θα επιδιωχθεί και θα συντελεσθεί η αναγκαία και επαρκής κατάρτισή του για να γίνει ο έμπυχος φορέας των επιδιωκόμενων μεταρρυθμίσεων.

Προκύπτει, πρώτα πρώτα, το θέμα της ενημέρωσης των καθηγητών που βρίσκονται σε υπηρεσία. Είναι ανάγκη να εξευρεθούν τα κατάλληλα μέσα γι' αυτό. Να μεταφραστούν, πρώτα πρώτα, τα κατάλληλα βιβλία και να τεθούν, δωρεάν, στη διάθεση των καθηγητών για αυτομόρφωση. Το βασικό και πρωταρχικό αυτό αίτημα έχει κιόλας μπει στο στάδιο της πραγματοποίησης για τη χώρα μας με την οριστική απόφαση να μεταφραστούν έξι βιβλία που έχουν κριθεί από αρμόδια Έπιτροπή κατάλληλα για την ενημέρωση των καθηγητών στα σύγχρονα μαθηματικά και κυρίως σε αυτά που σχετίζονται με τον εκσυγχρονισμό των μαθηματικών της μέσης εκπαίδευσης.

Για τους μελλοντικούς καθηγητές ή αρμοδιότητα και η ευθύνη ανήκει στις καθη-

γητικές σχολές των πανεπιστημίων μας και των πολυτεχνείων μας, των πολυτεχνείων για τους καθηγητές των τεχνικών μαθημάτων στη μέση τεχνική εκπαίδευση.

Έχει επίσης προγραμματισθεί και άρχισε από φέτος η λειτουργία σεμιναρίων για παρακολούθηση τακτικών μαθημάτων μετεκπαίδευσης για 100, νομίζω, καθηγητές των μαθηματικών κάθε χρόνο.

Στά υπό μετάφραση βιβλία, ως μου έπιταπε να υποστηρίξω — και έδω — ότι θα ήταν χρήσιμο να περιληφθεί και ένας τουλάχιστο τόμος από την τόσο πλούσια, σήμερα, βιβλιογραφία για τη διδασκαλία των μαθηματικών. «Ας ελπίσουμε ότι και αυτή η τόσο σοβαρή ανάγκη θα βρεί σύντομα την πλήρωσή της μία και έγινε η καλή αρχή. Η διδακτική είναι σήμερα έπιστήμη. και οι δεσμοί της με τα μαθηματικά περισσότερο άμεσοι και οργανικοί από όσο πιστευόταν μέχρι τώρα.

Έγινε λόγος πολύς στο σεμινάριο για τα βοηθητικά μέσα διδασκαλίας των μαθηματικών: για το διδακτικό βιβλίο — βοήθημα του μαθητή — που πρέπει να είναι έλευθερο, αυτότελες για κάθε τάξη και της απόλυτης έκλογής του καθηγητή. Με τον τρόπο αυτό θα επικρατήσουν τα καλύτερα βιβλία σύμφωνα με το νόμο της φυσικής επιλογής. Από τη συζήτηση βγήκε ότι μόνο το Λουξεμβούργο και η Ελλάδα διατηρούν το καθεστώς του μοναδικού έγκεικριμένου βιβλίου. Μίλησαν ακόμη και για άλλα πιά συγχρονισμένα διδακτικά μέσα: τον κινηματογράφο, την τηλεόραση και τα υλικά πρότυπα (μοντέλα) για τις μικρότερες τάξεις. Μα για όλα αυτά γίνεται αρκετός λόγος στα δημοσιεύματα που άναφερα στην αρχή της όμιλίας μου και δεν χρειάζεται να επε-κταθώ έδω περισσότερο. Βιάζομαι κιόλας να ρθώ στη βασικότερη από τις προϋποθέσεις του εκσυγχρονισμού μας. Την προϋπόθεση του εκσυγχρονισμού της μεταχείρισης του καθηγητή από το κράτος:

Τα πορίσματα των εργασιών του σεμιναρίου αποκρυσταλλώθηκαν τελικά σε ψήφισμα που έγιναν όμοφωνα άποδεκτά κατά την τελευταία συνεδρίαση της όλομέλειας με παρουσία και των αρμόδιων εκπροσώπων του Ο.Ε.Ο.Σ. Το σημαντικό αυτό κείμενο που έχει δημοσιευθεί στο δελτίο της ΟΑΜΕ (φύλλο 168), άναφέρει στην παράγραφο 3:

«Η μεταρρύθμιση των μαθηματικών της μέσης εκπαίδευσης θα είναι δυνατή μόνο εάν προσελκυσθούν και διατηρηθούν στο διδακτικό προσωπικό τα πιά κατάλληλα άτομα. Είναι, γι' αυτό, σημαντικό για τον καθηγητή των μαθηματικών να είναι ένα ενεργό μέλος της κοινωνίας και να έχει το σεβασμό και την εκτίμησή της. Η σύνοδος μελέτης κατάληξε στο συμπέρασμα ότι πρέπει να αυξηθεί το γόητρο του καθηγητή. Χρειάζεται γι αυτό να του εξασφαλισθούν:

- Επαρκείς άποδοχές.
- Ευνοϊκές συνθήκες για την προσωπική του ανάπτυξη.
- Δυνατότητες προαγωγής.

δ) Ίκανοποιητικές συνθήκες εργασίας (άναφορικά με τις ώρες διδασκαλίας και τον αριθμό των μαθητών κατά τάξη.)

Έδω πρέπει να προσθέσω ότι το θέμα των συνθηκών εργασίας του καθηγητή το έθεσα εγώ ο ίδιος και αυτό ήταν φυσικό, γιατί σε καμιά, νομίζω, χώρα του Ο.Ε.Ο.Σ. οι συνθήκες εργασίας του καθηγητή δεν είναι τόσο καταθλιπτικές όσο σε μās. Τόσο καταθλιπτικές, ώστε καταντούν να είναι απογοητευτικές και για μιά, έστω και στοιχειώδη προσπάθεια αυτομόρφωσής του και ευσυνείδητη εκτέλεση των καθηκόντων του. Και πρέπει να προσθέσω ότι στην ειδική έπιτροπή που επεξεργάσθηκε αυτό το θέμα είχαν τεθεί μέγιστα όρια: 15-18 ώρες διδασκαλίας την έβδομάδα και μέγιστος αριθμός 30 μαθητών κατά τάξη. Αν παραλείφθηκαν οι όριακοι αυτοί άριθμοι στο τελικό ψήφισμα, αυτό όφείλεται στους σκανδιναβούς αντιπροσώπους που άνησύχησαν — ίσως — μη τυχόν τους αυξηθούν οι όποχρεωτικές ώρες διδασκαλίας και ο άριθμός των μαθητών κατά τάξη. Αλλά και γι' αυτά μπορείτε να βρήτε περισσό-

τερες λεπτομέρειας στὰ δημοσιεύματα πού προανάφερα. Ἀρκοῦμαι μόνο νὰ προσθέσω ἀνεκδοτικά τὸ ἀκόλουθο περιστατικό. Στὴν ἀρμόδια ἐπιτροπὴ ἐπεξεργασίας ἀνάφερα γιὰ στάθμη ἀποδοχῶν τοῦ καθηγητῆ τῆ στάθμης ἀποδοχῶν τοῦ δικαστικοῦ κλάδου, ὅταν ὁ πρόεδρος κ. Théron με πληροφόρησε ὅτι στὴ Γαλλία οἱ ἐκπαιδευτικοὶ βρίσκονται μισθοδοτικά σὲ ὑψηλότερη στάθμη ἀπὸ τοὺς δικαστικούς.

Θὰ πρέπει νὰ προσθέσω ἀκόμη ὅτι γιὰ νὰ συνταχθοῦν τὰ νέα διδακτικά βιβλία ὁ Ο.Ε.Ο.Σ. υἱοθέτησε τὴν ὑπόδειξη τοῦ σεμιναρίου νὰ συγκαλέσει στὸ Παρίσι μιὰ ἐπιτροπὴ ἀπὸ ἐμπειρογνώμονες πού νὰ ἀναλάβει τὴ σύνταξη λεπτομερειακοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος, σύμφωνα μὲ τὰ πορίσματα τῶν ἐργασιῶν τοῦ σεμιναρίου, κατὰ τάξη καὶ κατὰ κλάδο, ὑποδεικνύοντας συνάμα καὶ τὴ μέθοδο διδασκαλίας καὶ τοὺς τρόπους ἐκθεσης τῆς ὕλης καθὼς καὶ τοὺς παράγοντες ἐκείνους πού εἶναι δυνατόν νὰ προσανατολίσουν μιὰ ἐκλογή.

Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ συνῆλθε ἤδη σὲ μιὰ σύνοδο τὸ χειμῶνα καί, κατὰ τὶς διακοπές, θὰ κατάρτιζε, σὲ μιὰ νέα σύνοδο διάρκειας ἑνὸς μηνός, τὰ ὀριστικά προγράμματα πού θὰ σταλοῦν στὶς χώρες — μέλη γιὰ πειραματικὴ προσαρμογὴ ἀρχικά, γιὰ ὀριστικὴ ἐφαρμογὴ προοδευτικά.

Ἄς ἐλπίσουμε ὅτι καὶ ἡ χώρα μας θὰ θελήσει νὰ ἐπωφεληθεῖ ἀπὸ τὴν πολύτιμη ὕλη καὶ ἡθικὴ συμπάρσταση τοῦ Ο.Ε.Ο.Σ. υἱοθετώντας τὶς συστάσεις του. Ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τῆς παιδείας μας θὰ ἀρχίσει μὲ τὴν προϋπόθεση αὐτή.

Πολὺς γίνεται λόγος τὸν τελευταῖο καιρὸ γιὰ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη* μιλάμε γιὰ τεχνικὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση, μιλάμε γιὰ ἀξιοποίηση τοῦ ἐνεργειακοῦ πλούτου τῆς χώρας. Αὐτὸ εἶναι παρήγορο, εἶναι εὐχάριστο. Μὰ πρὶν ἀπ' ὅλα καὶ πάνω ἀπ' ὅλα, πρέπει νὰ γίνῃ συνείδηση καὶ ἔργο τῶν ὑπεύθυνων γιὰ τὴν οἰκονομικὴ αὐτὴ ἀνάπτυξη αὐτὸ πού ἐθίξαμε στὴν ἀρχὴ τῆς ὁμιλίας μας : ὅτι δηλαδὴ ἡ εὐγενέστερη καὶ πολυτιμότερη μορφή τοῦ ἐνεργειακοῦ πλούτου τῆς χώρας μας βρίσκεται κλεισμένη «δυνάμει» μέσα στὰ κεφάλια τῶν ἐλληνοπαίδων. Ἐκεῖ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ καὶ νὰ ἀξιοποιηθεῖ μὲ τὴν παιδεία. Μὲ μιὰ παιδεία ἐκσυγχρονισμένη* ὅπου τὰ μαθηματικά, οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες καὶ ἡ τεχνικὴ θὰ πρέπει νὰ βροῦν τὴν προσήκουσα θέση. Αὐτοῦ βρίσκεται τὸ χρυσὸ κλειδί πού θὰ ἀνοίξει, καὶ γιὰ τὴ φτωχὴ χώρα μας, τὶς πύλες καὶ τοὺς δρόμους πρὸς τοὺς νέους κοσμογονικοὺς ὀρίζοντες τοῦ ἀτομικοῦ αἰῶνα πού ἔχει πιά ἀνατελεῖ.

ΝΙΚ. Δ. ΣΩΤΗΡΑΚΗΣ

ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ Ο ΙΕΡΑΠΟΛΙΤΗΣ ΣΤΩΙΚΟΣ (V) *

Ὁ ρασιοναλισμὸς ἢ ἠθικὸς ἰντελλεκτουαλισμὸς του. — Ὁ Ἐπίκτητος ἀκολουθώντας πάντοτε τοὺς παλαιότερους Στωικούς — καὶ εἰδικὰ τὸ Χρύσιππο — μένει πιστὸς καὶ στὸ γνωστὸ ρασιοναλισμὸ τους. Ἔτσι βασικὴ θέση μέσα στὴν ὄχι συστηματικὴ Λογικὴ ἢ Γνωσιολογία του παίρνει ἡ διδασκαλία του γιὰ τὶς κοινὲς ἐννοίες (notitiae communes) ἢ τὶς προλήψεις, αὐτὲς τὶς προεμπειρικές καὶ ἐμφυτεῖς ἐννοίες ἢ προέννοιες, θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ ποῦμε, πού προικοδοτημένες ἀπὸ τὴ φύση ἀποτελοῦν τὸν πρῶτο γνωστικὸ μας (ἠθικὸ) κώδικα, τὸ μόνιμο φυσικὸ φῶς μας (lux naturalis). Θεμελιακὲς ιδιότητες ὅλων αὐτῶν τῶν «προλήψεων» εἶναι ἀπὸ τὴ μιὰ ἡ κοινότητα, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ κοινὴ συγκατάθεση καὶ ἡ ὁμοφωνία ὅλων γιὰ τὴν προτεραιότητα, τὴν ὀρθότητα, τὴ χρησιμότητα καὶ τὸ καθολικὸ τους κύρος (1).

Ἀφοῦ ὅμως αὐτὲς οἱ προέννοιες εἶναι σ' ὅλους κοινὲς καὶ ἀφοῦ συμβαίνει γιὰ ὅλους

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο τεῦχος μας, σελ. 175.

1. Διατριβ. I, κβ, 1 : Αἱ προλήψεις κοιναὶ πᾶσιν ἀνθρώποις εἰσὶ καὶ πρόληψις προλήψει οὐ μάχεται.

νὰ ἔχουν καθολικὸ κύρος, τότε πῶς μπορούν νὰ ἐξηγηθοῦν οἱ ἀναριθμητὲς ἀνθρώπινες πλάνες, οἱ ἕνα σωρὸ ἀντινομίες καὶ τραγικὲς ἀντιφάσεις στὴ ζωὴ ; Ἀπλούστατα. Στὸ θεωρητικὸ πεδίο ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι γιὰ ὅλα σύμφωνοι. Κανένας λ.χ. λαὸς δὲν ἀμφισβητεῖ ὅτι «τὸ ὅσιον πάντων προτιμητέον καὶ ἐν παντὶ μεταδιωκτέον» (1). Ἡ διαφωνία καὶ ἡ σύγκρουση ἀρχίζει ἀπὸ τὴ στιγμή πού θὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ γενικὴ αὐτὴ «πρόληψις» νὰ ἐφαρμοστῇ στὴν εἰδικὴ περίπτωση τοῦ «χοιρείου», δηλ. «πότερον ἐστὶν ὅσιον τοῦτο τὸ χοιρεῖον φαγεῖν ἢ ἀνόσιον» (1). Στὸ ἐρώτημα τοῦτο ἄλλα θὰ ἔχουν νὰ μᾶς ἀπαντήσουν οἱ Ἰουδαῖοι, ἄλλα οἱ Σύριοι, ἄλλα οἱ Αἰγύπτιοι καὶ ἄλλα οἱ Ρωμαῖοι (1). Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ σὲ κάθε ἄλλῃ περίπτωση, στὴν περίπτωση δηλ. πού θὰ γίνῃ ἡ ἀπόπειρα νὰ ἐφαρμοστοῦν οἱ «προλήψεις» στὰ ἐπὶ μέρους πράγματα, στὶς διαφορὲς συγκεκριμένες καὶ εἰδικὲς τῆς ζωῆς περιπτώσεις (2).

Κι ὕστερα ἀπὸ τὴ διαπίστωση αὐτὴ τί μένει νὰ γίνῃ ; Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι πού ἀρχίζει καὶ τὸ ἔργο τῆς φιλοσοφίας, πού δὲν εἶναι παρὰ μιὰ συστηματικὴ διδασκαλία καὶ ἄσκηση γιὰ τὴν ὀρθὴ ἐφαρμογὴ τῶν «προλήψεων» πάνω στὶς διαφορὲς εἰδικὲς καὶ μεμονωμένες περιπτώσεις, ἕνα ζύγισμα καὶ ἕνα μέτρημα, μιὰ δοκιμὴ καὶ ἐπαλήθευση τῶν πραγμάτων πάνω σ' ἕνα ἢ ὀρισμένους κανόνες (3). Προϋποθέσεις στὴ σπουδὴ αὐτὴ καὶ τὴν ἄσκηση πρῶτα ἀπ' ὅλα εἶναι νὰ συναισθανθῇ ὁ σὺν τομὲα αὐτὸ εἰδικὰ τὴν ἀδυναμία σου καὶ ν' ἀποβάλλῃς τὴν «οἴησιν», αὐτὴ τὴ συγκεχυμένη καὶ πολλὰς φορὲς λανθασμένη ἀντίληψη καὶ ἀποτίμηση τῶν πραγμάτων, αὐτὴ τὴ δοκησιοσοφία πού παρασιτικὰ λὲς ζῇ κοντὰ στὶς ἀλάθευτες «προλήψεις» καὶ συνεχῶς μᾶς ἐξαπατᾷ, δὲν μᾶς ἀφήνει καν' ἑνὴ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν πλάνη (4). Στὴ βασικὴ αὐτὴ προϋπόθεση μὲ τὴν αὐτονόητη ὑπομονὴ καὶ ἐπιμονὴ τῆς (I, ιε, 7 καὶ I, κ, 13) πρέπει ἀκόμα νὰ προστεθοῦν ἡ διευκρίνιση καὶ ἡ σὲ σύστημα διάρθρωση τῶν προλήψεων (II, ια, 18), ἡ συνεχὴς ἄσκηση στὴν ὀρθὴ ἐφαρμογὴ τους (II, ια) (5) καὶ τέλος ὁ βασικὸς διαχωρισμὸς τῶν πραγμάτων σ' ἐκεῖνα πού εἶναι καὶ σ' ἐκεῖνα πού δὲν εἶναι στὴν ἐξουσία μας. Ὅλες αὐτὲς μαζί οἱ ἐπὶ μέρους λειτουργίες συναποτελοῦν τὸν «κανόνα», αὐτὸν πού μᾶς χαρίζει τὴ βεβαιότητα καὶ τὴν ἀσφάλεια, τὴ σιγουριά στὴν ἐφαρμογὴ τῶν «προλήψεων» καὶ πού σὲ τελευταία ἀνάλυση δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴ χαρακτηριστικὴ τὸν ἄνθρωπο «λογικὴν δύναμιν», τὸν «Λόγον», αὐτὸν πού βάζει σ' ἐνέργεια τὴ «χρῆσιν φαντασιῶν», πού ταυτίζεται μὲ τὸ Ἡγεμονικὸν καὶ πού ἡ συνεχὴς του καλλιέργεια ἀποτελεῖ τὸν κατ' ἐξοχὴν προορισμὸ τοῦ ἀνθρώπου (6).

Ὁ λόγος ὅμως ὄντας κανόνας τῆς ἀλήθειας εἶναι μαζί καὶ κανόνας τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ λόγος ὅμως ὄντας κανόνας τῆς ἀλήθειας εἶναι μαζί καὶ κανόνας τοῦ ἀγαθοῦ. Γιατὶ τίποτα δὲν εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ τὴ Νόηση, καὶ γιατί καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἶναι Νόηση καὶ φυσικὰ ὅπου ὑπάρχει ὁ Θεός, ἐκεῖ εἶναι καὶ τὸ Ἀγαθόν. Ἀτὶς οὖν οὐσία Θεοῦ ; Νοῦς, ἐπιστήμη, λόγος ὀρθός : ἐνταῦθα τοῖνυν ἀπλῶς ζῆται τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγαθοῦ (II, η, 1-3). Μὲ τὴ συνταύτιση αὐτὴ τοῦ ἀληθινοῦ μὲ τὸ ἀγαθόν, τῆς λογικότητος καὶ τῆς ἀλήθειας μὲ τὴν ἠθικότητα καὶ τὴν ἀγαθότητα, ὁ Ἐπίκτητος αὐτόματα ἐντάσσεται μέσα στὴν καρδιά τῆς γνήσιας ἐλληνικῆς φιλοσοφικῆς παράδοσης καὶ μάλιστα τῆς σωκρατικῆς, αὐτῆς πού ὑψώνει τὸ Λόγον πάνω ἀπὸ κάθε ἄλλῃ ἀνθρώπινη ιδιότητα καὶ ὀρίζει τὴν τελείωσή του σὰν τὸν πρωταρχικὸ σκοπὸ τοῦ ἀνθρώπου. Γιατὶ «ἀγα-

1. Διατριβ. I, κβ : Περὶ προλήψεων.

2. Διατριβ. IV, α, 42 : τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἴτιον τοῖς ἀνθρώποις πάντων τῶν κακῶν, τὸ τὰς προλήψεις τὰς κοινὰς μὴ δύνασθαι ἐφαρμόζειν τοῖς ἐπὶ μέρους.

3. Διατριβ. II, ια, 24 : καὶ τὸ φιλοσοφεῖν τοῦτο ἐστὶν, ἐπισιέπτεσθαι καὶ βεβαιοῦν τοὺς κανόνες...

4. Διατριβ. II, ιζ, 1 : τί πρῶτόν ἐστιν ἔργον τοῦ φιλοσοφοῦντος ; Ἀποβαλεῖν οἴησιν· ἀμύχανον γάρ, ὃ τις εἰδέναι οἶεται, ταῦτα ἀρεῖσθαι μανθάνειν. Λίγο θυμίζει τὸ τοῦ Συμποσίου τοῦ Πλάτωνος : οὐκ οὐκ ἐπιθυμεῖ ὁ μὴ οἶόμενος ἐνδεὲς εἶναι οὐδ' ἂν μὴ οἶηται ἐπιδείσθαι. Συμπ. 204α.

5. Ἡ Διατριβ. ια τοῦ II βιβλ. ἐξαιρετικὴ γιὰ τὸν ἐπικτήτειο ρασιοναλισμὸ καὶ γιὰ τὴ μέθοδο ἐφαρμογῆς τῶν «προλήψεων» στὰ ἐπὶ μέρους.

6. Διατριβ. I, κατ, 15 : αὕτη οὖν ἀρχὴ τοῦ φιλοσοφεῖν, αἴσθησις τοῦ ἰδίου ἡγεμονικοῦ πῶς ἔχει.

θόν» δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ διασώζῃ κανέναν μέσα του ἀκέραια καὶ ἀλώβητη τὴ νοητικὴ του ἱκανότητα ἐνεργώντας πάντοτε σύμφωνα μ' αὐτὴ καὶ σύμφωνα μὲ τὴ φύση της, ποὺ θὰ πῇ νὰ ἐκπληρῶνῃ κανεὶς πάντα σὰν ἄνθρωπος τὸν προορισμό του. «Ἀνθρώπου ἐπαγγελίαν πληρῶσαι» (II, θ, I), θὰ πῇ ὁ Ἐπίκτητος.

Ἀπὸ τὴ συνταύτιση αὐτὴ τὴν κατ' ἐξοχὴν σωκρατικὴ (1) ἀπορρέουν οἱ παρακάτω ἀλληλένδετες καὶ πολὺ ἐνδιαφέρουσες συνέπειες :

1. Ἀφοῦ ἡ ἀρετὴ βασίζεται πάνω στὴ σοφία, στὴ γνώση, εἶναι ἐπόμενο νὰ ὑπάρχῃ καὶ μιὰ ἠθικὴ ἐπιστήμη. Γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπιμονὴ καὶ τὴν ὑπομονὴ ποὺ τονίσαμε παραπάνω, χρειάζεται καὶ μεθοδικότητα (I, κ, 7. I, κατ, 1-4. II, ιδ, 14-16) καὶ ξεπέραςμα τοῦ θεωρητικοῦ πεδίου μὲ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ θεωρία στὴν πράξη, στὴν ἐφαρμογὴ.

2. Ἀφοῦ ἡ ἀρετὴ ταυτίζεται μὲ τὴ γνώση (2), εἶναι ἐπόμενο καὶ ἡ κακία νὰ ταυτιστῇ μὲ τὴν ἄγνοια.

3. Ἀφοῦ ἡ κακία ταυτίζεται μὲ τὴν ἄγνοια (3), εἶναι ἐπόμενο κάθε κακία νὰ εἶναι ἀκούσια (Οὐδεὶς ἐκὼν κακός).

4. Ἀφοῦ «πᾶς ἄδικος οὐχ ἐκὼν ἄδικος» κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἄρα «ἐλεεινὸς μὲν πάντως ὁ γε ἄδικος καὶ ὁ τὰ κακὰ ἔχων».

5. Κι ἀφοῦ εἶναι ἔτσι καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ φύσει διψᾷ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἀρετὴ, ἔργο τοῦ φιλοσοφοῦ εἶναι νὰ γίνῃ Δάσκαλος, ὁδηγητὴς ψυχῶν (4).

Ὑστερα ἀπ' ὅλα αὐτὰ βλέπουμε τὸν Ἐπίκτητο μ' ἓναν κάπως πιὸ πρακτικὸ ρασιοναλισμὸ νὰ φτάνῃ στὸ σωκρατικὸ ἠθικὸ ἰντελλεκτουαλισμὸ, ποὺ κηρύττει τὸ «οὐδεὶς ἐκὼν κακός» βάζοντας τὴ γνώση προϋπόθεση τῆς ἀρετῆς, τὴ Λογικὴ προπαιδεία τῆς Ἠθικῆς. Ὁ ἠθικὸς ὅμως αὐτὸς ριγχορισμὸς, ποὺ στὸ Γοργία τοῦ Πλάτωνος βρῆκε τὴν πιὸ τέλεια διατύπωσή του, μὲ τὸν Ἐπίκτητο καὶ πρὸς τιμὴν του χάνει πολὺ ἀπὸ τὴν αὐστηρότητα καὶ ψυχρότητά του. Ἐδῶ ἡ ἄγνοια καὶ συνεπῶς ἡ ἀμαρτία ἀποχτοῦν δικαιώματα πάνω στὸν οἶκτο μας, στὴ συμπάθειά μας. «Χαλεπαίνειν οὖν δεῖ αὐτοῖς ἢ ἐλεεῖν αὐτούς;» (5), θ' ἀναρωτηθῇ ὁ Ἐπίκτητος. Καὶ πολὺ σωστά. Ὑστερα ἀπὸ τὸ «οὐ γὰρ οἶδας τί ποιοῦσι», τὸ «ἄφες αὐτοῖς», ἡ ἄφεση καὶ ἡ συγγνώμη εἶναι μιὰ φυσικὴ συνέπεια. Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτό. Ἄν τὸ «οὐδεὶς ἐκὼν κακός» ἔρχεται νὰ καταγγεῖλῃ τὴν ἄγνοια καὶ τὴν τυφλότητα τῆς ψυχῆς μας, τὸ «θέλω τι καὶ οὐ γίνεται» καὶ τί ἐστὶν ἀθλιώτερον ἐμοῦ ; οὐ θέλω τι καὶ γίνεται» καὶ τί ἐστὶν ἀθλιώτερον ἐμοῦ ;» (6) τοῦ Ἐπίκτητου, χωρὶς ν' ἀποξενώνεται πέρα ὡς πέρα ἀπὸ τὴ σωκρατικὴ αἰσιοδοξία, ἔρχεται πάντως ν' ἀποκαλύψῃ μιὰ πικρία, κάποια τῶν ἀνθρώπων ἀθλιότητα καὶ ἀδυναμία, γιὰ νὰ φτάσουμε κάποτε στὸ «οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ ἀγαθόν, ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακὸν τοῦτο πράττω» τὸ Παυλικὸ ποὺ διεκτραγωδεῖ τὴν ἀνθρώπινη τραγικότητα καὶ ποὺ μέσα ἀπὸ συντριβὴ πολλὴ καὶ ἀπόγνωση θὰ ὁδηγήσῃ στὴν ἀποστροφή ἐκείνη : «ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου ;» (7). Γιατί ἐδῶ πηγὴ τῆς ἀμαρτίας δὲν εἶναι ἡ ἄγνοια. Εἶναι ἓνας ἄλλος νόμος ποὺ ἔχοντας δικὴ του ὑπόσταση καὶ ὄντοτητα ἐνυπάρχει μέσα στίς ἴνες μου, αὐτὸς ποὺ ἀντιστρατεύεται στὸν ἄλλο τὸ νόμο τοῦ «νοός» μου. Εἶναι ὁ νόμος τῆς ἀμαρτίας. Ἔτσι ἐδῶ ἡ πηγὴ τοῦ κακοῦ δὲν εἶναι ἡ ἀπλὴ ἄγνοια. Τὸ κακὸ ἔχει τὴ ρίζα του σὲ κάτι ἄλλο πιὸ βαθύ, πιὸ σκοτεινὸ, κάτι σὰν τὴν παλιά, βαριά καὶ

1. Πλάτωνος : Δάμης, Εὐθύδημος, Πολιτεία, Ἀπολογία, Πρωταγόρας, Γοργίας κ.τ.λ.

2. Διατριβ. I, ια, 17 κέξ. III, κ, 1-4.

3. Διατριβ. I, ιη, 1-10. I, κη, 9. I, κθ, 64-66. II, κβ, 36. II, κβ, 22-23.

4. Διατριβ. II, ιβ, 1-4.

5. Διατριβ. I, ιη, 3-4. Κλέπται, φησὶν, εἰσι καὶ λωποδύται. — Τί ἐστὶ τὸ κλέπται καὶ λωποδύται ; πεπλάνηται περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν. Χαλεπαίνειν οὖν δεῖ αὐτοῖς ἢ ἐλεεῖν αὐτούς ; ἀλλὰ δεῖξον τὴν πλάνην καὶ ὅψιι πῶς ἀφίστανται τῶν ἀμαρτημάτων. Ἄν δὲ μὴ βλέπωσιν, οὐδὲν ἔχουσιν ἀνώτερον τοῦ δοκοῦντος αὐτοῖς.

6. Διατριβ. β. II, ιζ, 18.

7. Ρωμ. ζ, 19-24.

ἄλυτη κατάρρα. Ἄν λοιπὸν μὲ τὴν ἐλληνικώτατη αἰσιοδοξία τοῦ πιστεύῃ στὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο, κι ἂν ὁ Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν ἀπ' ἓνα λυτρωτὴ Θεὸ κι ἀπὸ τὴ θεία χάρη περιμένη τὴ σωτηρία του ἀπὸ τὴν ἀμαρτία (1), ὁ Ἐπίκτητος, παρ' ὅλη τὴν πίστη του στὴν ψυχσωστικὴ δύναμη τῆς γνώσης καὶ τὴ φυσικὴ τάση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἀρετὴ, φαίνεται μὲ τὴν ἀναρριπιζομένη «ἀθλιότητα» του νὰ στέκεται ἀναποφάσιτος στὸ μεταίχμιον τῶν δύο αὐτῶν δρόμων καὶ κόσμων ποὺ ὁ καθένας τους ὑπόσχεται τὴ δικὴ του Σωτηρία (2).

Τελειώνοντας θὰ θέλαμε νὰ τονίσουμε ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν πρακτικὴ ὑφὴ τοῦ ἐπικτήτειου ρασιοναλισμοῦ ἀπὸ τὴ μιὰ, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ δύναμη καὶ τὸν ἐξαιρετικὸ τόνο ποὺ ἀποκοτῶν καὶ ἀναδίδουν τοῦ ρασιοναλισμοῦ αὐτοῦ οἱ συνέπειες, πρᾶγμα ποῦ, κατὰ τὸν Zeller, τὸν φέρνει σὲ κάποια ἀντίθεση μὲ τὴν αὐστηρὴ καὶ σχεδὸν ἀπάνθρωπη θέση τῆς ἀρχαίας Στοᾶς, ἀφοῦ κανένας στωικὸς ὅσο ὁ Ἐπίκτητος δὲν ἔθεσε μὲ τόση δύναμη τὴν ταυτότητα ἐπιστήμης καὶ ἀρετῆς καὶ κανένας δὲν τὴν ὑποστήριξε τόσο κατηγορηματικὰ καὶ μὲ τόση ζέση. Ἡ ἰδιάζουσα αὐτὴ ἐπικτήτεια ἄποψη σὲ μιὰ τόσο μὲν λογικὴ, ἀλλὰ καὶ τόσο αὐστηρὴ καὶ ψυχρὴ ρασιοναλιστικὴ ἢ ἰντελλεκτουαλιστικὴ ἠθικὴ ἔρχεται νὰ χαρίσῃ τῆς συμπόνιας τὴ θαλπωρὴ, τὴν ἀνθρωπιὰ τοῦ ἐλεύους. Πῶς ὕστερ' ἀπ' αὐτὸ καὶ πάνω στὸ βράχο τῆς Πισιδίας νὰ μὴ χαραχτῇ ἡ ἐπιγραφή καὶ νὰ μὴ χαρακτηριστῇ σ' αὐτὴν ὁ σκλάβος τῆς Φρυγίας σὰν «πηγὴ εὐλογίας καὶ χαρᾶς» ;

Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διδάσκουν αἱ πολύτιμοι Διατριβαὶ τοῦ Ἐπικτήτου, διὰ τὰ ὁποῖα διακαίως ἠθελε τις τὰς ἐπονομάσειν Βι β λ ι ο ν
Ε λ ε υ θ ε ρ ι α ς.

ΑΔ. ΚΟΡΑΗΣ

Ἡ Ἠθικὴ του.— Ἡ ὑπεραυστηρὴ ἠθικὴ τοῦ φιλοσόφου μας στὴν ἀδιαλλαξία της καὶ τὴν ἀπολυτότητά της χωρὶς ἀμφιβολία εἶναι πολὺ φυσικὴ συνέπεια τοῦ ἠθικοῦ τοῦ ἰντελλεκτουαλισμοῦ, μὲ τὴ διαφορὰ ποὺ ἐδῶ ξεπερνιέται κι αὐτὸς μὲ τὸ θρησκευτικὸ τόνο καὶ τὴν ἔξαρση τοῦ ἱεραποστόλου. Στὴν ἠθικὴ τοῦ νεώτερου στωικοῦ θ' ἀναγνωρίσουμε ὅλα τὰ γνωστὰ ἐκεῖνα σωκρατικά, τὴν ἀθλιότητα τοῦ πονηροῦ καὶ κακοῦ, τὴν ἀδικία σὰ ζημία κυρίως τοῦ ἀδικοῦντος, τὸ ἰδανικὸ τοῦ εὖ ζῆν, τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ «δοκεῖν» καὶ τὸ «εἶναι», τὸν ἀσίγαστο ἀγῶνα ἐναντὶα στοὺς Σοφιστὲς καὶ τοὺς Ρήτορες (III, θ, 14, III, κγ, 10-14 καὶ 25) κι ἀκόμα τὸ γνωστὸ ἐκεῖνο ἀσκητικὸ πνεῦμα τοῦ πλατωνικοῦ τοῦ Φαίδωνα ποὺ ὑπαγορεύει τὴ «μελέτην θανάτου» καὶ ποὺ στὸν Ἐπίκτητο παίρνει τὸν παρακάτω τόνο: «οὐχ, ὡς Πλάτων λέγει, μελετήσεις οὐχὶ ἀποθνήσκεις μόνον, ἀλλὰ καὶ στρεβλοῦσθαι καὶ φεύγειν καὶ δέρεσθαι καὶ πάνθ' ἁπλῶς ἀποδιδόναι τάλλότρια» (IV, α, 172).

Ἀκόμα ὁ ἀναγνώστης θὰ δῇ κάθε τόσο νὰ παρελαύνουν καὶ νὰ τονίζονται βασικὲς ἀρετὲς, ὅπως τὸ «κοινωνικόν», τὸ «αἰδῆμον» καὶ τὸ «συνετόν» ἀπὸ τὴ μιὰ, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐπὶ μέρους ἀρετὲς, ὅπως ἡ «πίστις», ἡ «ἡμερότης», ἡ «δικαιοσύνη» ποὺ κανο-νίζουν τὶς κοινωνικὲς μας σχέσεις, ὅπως καὶ ἡ «εὐστάθεια», ἡ «ἀλυπία», ἡ «ἀφοβία», ἡ «ἀταραξία» καὶ τὸ «ἀσφαλές», ποὺ ὅλες μαζί καλύπτουν τὸ νόημα τῆς «ἐλευθερίας».

Στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ σταθοῦμε ἰδιαίτερος. Μέσα στὴ σύγχρονη μὲ τὸ Χριστιανισμὸ αὐτὴ ἠθικὴ θεωρία ἡ ἔννοια τῆς «ἐλευθερίας», ποὺ πολλὲς φορὲς ἀναφέρεται παράλληλα μὲ τὴν «ἀταραξία» καὶ τὴν «εὐροια», κατέχει δεσπόζουσα θέση. Ἡ δὲ ὁ Halbauer ἐπιχειρώντας νὰ συλλάβῃ τὴν ὅλη διάρθρωση τῶν Διατριβῶν κατέ-ληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας ἐπανέρχεται συχνὰ στὸ II καὶ

1. Zeller-Nestle - X. Θεοδωρίδης : Ἱστορία τῆς Ἑλλ. φιλοσοφίας, σελ. 283 : Οἱ νεώτεροι ἰδίως ὁπαδοὶ τῆς σχολῆς, ὅπως ὁ Σενέκας, περιγράφουν τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος τῆς ἀνθρώπινης ἀμαρτωλότητος μὲ τὰ ἴδια ζωηρὰ χρώματα, ὅπως τὸν ἴδιο καιρὸ ἡ ἀργότερα οἱ χριστιανοὶ θεολόγοι.

2. Βλ. καὶ Ε. Π. Παπανούτσου : Ἠθικὴ, σελ. 87-88.

ἡ χριστιανικὴ ἐλευθερία εἶναι μιὰ «χάρις» χαρισμένη ἀπὸ τὸ Χριστό, ποὺ ἀπ' αὐτὸν ἐξαρτᾶται κι ἀπ' αὐτὸν δίνεται (1). Γι' αὐτὸ καὶ ὁ μονοκόσμιος ἠθικὸς ριγκορισμὸς τῆς Στοᾶς, αὐτὸς ποὺ ἀκράδαντα πιστεύει στὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὰ δικά του μονάχα μέσα, ὀφείλουμε νὰ τὰ ὁμολογήσουμε, τὴν ἠθικὴ ἐλευθερία τὴν ἀπο-γυμνώνει ἀπὸ πολλὴ ὁμορφιά καὶ ἀνθρώπινη τραγικότητα. Τέτοια ὅπως μᾶς προσφέρεται, ἀτόφια καὶ γέρας σίγουρο μιᾶς εὐθυπορίας, τῆς λείπει ἡ ἀλήθεια, γιατί λὲς καὶ δὲν εἶναι γι' ἀνθρώπους μὲ σάρκα καὶ ὀστά, γι' ἀνθρώπους χοϊκοὺς καὶ «ἐκ τοῦ κόσμου τούτου». Μέσα σ' αὐτὴν καὶ γιὰ τὴν κατάκτησή της οὔτε θρησκευτικὴ κατάνυξη οὔτε εὐλάβεια ξανοίγουμε, οὔτε ἀγάπη, συναντίληψη καὶ φιλανθρωπία. Γιὰ τὸν Ἐπίκτητο ὁ ἄνθρωπος εἶναι υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ συνεπῶς ὀφείλει στὸν Πατέρα του ἐκεῖνο ποὺ κάνει τὴν εὐγένειά του, δηλ. τὴ νόση καὶ ἐπομένως καὶ τὴ λευτεριά του. Προικισμένος ὅμως μιὰ φορὰ μὲ αὐτὰ τὰ προνόμια, γίνεται ἀνεξάρτητος ἀπὸ Κεῖνον ποὺ τοῦ τὰ χάρισε· εἶναι πιά μέσα στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του ποὺ βρίσκει καὶ ἀντλεῖ τίς δυνάμεις του, ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του περιμένει τὴν ἀποκατάσταση, τὴ δικαίωση καὶ τὴν ἀμοιβή του : Φέρε νῦν, ὦ Ζεῦ, ἢν θέλεις περιστάσιν· ἔχω γὰρ παρασκευὴν ἐκ σοῦ δεδομένην καὶ ἀφορμὰς πρὸς τὸ κοσμήσαι διὰ τῶν ἀποβαινόντων ἐμαυτὸν (I, στ, 37). Κι ὅχι μονάχα τοῦτο. Ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία εἶναι τόσο ἀπόλυτη, ὥστε μπορεῖ ἀκόμα ν' ἀντιστρατευθῇ καὶ στὴ θέληση τοῦ Θεοῦ ! «Τὴν προαίρεσιν δὲ οὐδ' ὁ Ζεὺς νικῆσαι δύναται !» (I, I, 23). (2)

Ἀλήθεια, πόση προκλητικὴ οἴηση, πόση ἀγέρωχη ἐπαρση καὶ ἀνθρωπολατρεία ! Οἱ τελευταῖοι πνευματικοὶ ἀκρίτες τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ταμπουρωμένοι πίσω ἀπὸ τὰ περήφανα ἀνθρωποκεντρικὰ τείχη καὶ ὑπέρμαχοι τῆς «ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας», μονότροποι κι ἀμετάτρεπτοι, ἔδιναν στὶς ἐπάλξεις τους τίς τελευταῖες ἀπεγνωσμένες μάχες τους, κι ἄς πρόβλεπαν — καὶ πολλοὶ θὰ τὸ πρόβλεπαν —

πὼς ὁ Μεσαίωνας θὰ φανῇ στὸ τέλος
καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἐπὶ τέλους θὰ διαβοῦνε. . . .

Ὁ ἀσκητισμὸς του.—Ὁ ἀσκητισμὸς τοῦ φιλοσόφου μας, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ διάχυτο ἀσκητικὸ πνεῦμα τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνα κι ἀπὸ τὸν ἀναβιωμένο κυνισμό, πρέπει ν' ἀποδοθῇ ὡς ἓνα σημεῖο καὶ στὸν σὲ πολλὰ καίρια σημεία μαρτυρημένο πλατωνισμό του.

πλάνες. Ὁ L. Brunschwig σχολιάζοντας τοὺς παραπάνω χαρακτηρισμοὺς γράφει : Θὰ ἦταν ὀρθότερο, ἐξετάζοντας κανεὶς τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, νὰ παραδεχθῇ πὼς οἱ ἠθικὲς αὐτὲς ἐντολὲς τοῦ Ἐπίκτητου εἶναι οἱ φυσικὲς συνέπειες τῆς στωικῆς μεταφυσικῆς. Ὁ Θεὸς παραμένει μέσα στὸν κόσμον ὅπως τὸ αἶμα κυκλοφορεῖ μέσα στὸ σῶμα. Ἐνυπάρχει στὴ φύση κι ἐνοικεῖ στὸν ἄνθρωπο. Ὅσοι ἀπ' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει τίποτα ποὺ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἄνθρωπο ν' ἀρθῇ ὡς τὸ Θεό. Δὲν ἔχει παρὰ ν' ἀποτινάξῃ τὴν ἀδράνειά του, νὰ σκεφθῇ μόνος του ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς ἐξωτερικὲς περιστάσεις καὶ τίς ξένες γνώμες. Εἶναι ἐλεύθερος καὶ γίνεται αὐτὸ ποὺ εἶναι ὁ Θεός. Ἀκόμα καὶ ἡ αὐτοκτονία εἶναι θεμιτή, γιατί ἂν ὁ σοφὸς ζώντας δὲν μπορῇ νὰ πλησιάσῃ τὸ Θεό, μπορεῖ πάντα πεθαίνοντας νὰ ἐνωθῇ μὲ κεῖνον. Ὁ νατουραλιστικὸς πανθεϊσμός τῶν στωικῶν, γιὰ τὸν ὁποῖο ὅλα στὸν κόσμον εἶναι ὁμογενῆ, εἶναι ἡ ἀμση ἀντίφασχ τοῦ ζανσενιστικοῦ Χριστιανισμοῦ, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ ἠθικὸς βίος εἶναι μιὰ συνεχὴς πάλη ἀνάμεσα σ' ἑτερογενῆ στοιχεῖα. Ἡ συνταύτιση τοῦ Θεοῦ μὲ τὴ φύση ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἄρνηση τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ γιὰ τὴν ἁλαζονεία τοῦ Ἐπίκτητου φαινόταν στὸν Pascal διαβολικὴ.

1. Τὴ ἐλευθερία, ἡ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε (Γαλ. ε, 1). «Ἀς μὴν ξεχνᾶμε τὴν ὅλη πορεία τοῦ ἠθικοῦ προβλήματος. Γιὰ τὸ Σωκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα ἀκούσσε τὸ «ξέρω». Γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη δὲν ἀκούσσε μονάχα αὐτό. Ἦταν ἀπαραίτητο καὶ τὸ «θέλω». Ὁ Χριστιανισμὸς κοντὰ σ' αὐτὰ ἔθεσε καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ «μπορῶ». Δὲ φτάνει νὰ ξέρης καὶ νὰ θέλῃς, πρέπει καὶ νὰ μπορῇς. Τὸ Χριστιανισμὸ σὰν κίνημα ἐλευθερίας τὸν εἶδε καὶ τὸν κήρυξε στὰ χρόνια μας κι ὁ προφήτης τῶν νέων καιρῶν Νικόλας Ἀλεξάντροβιτς Μπερντιάεφ (1874-1948). Αὐτὸς ὁ κήρυκας ἐνὸς κοινωνικοῦ Χριστιανισμοῦ θὰ φθάσῃ νὰ πῇ : Θεωρῶ τὸν ἑαυτὸ μου ἀπελευθερωτὴ καὶ συντάσσομαι μ' ὅλες τίς ἀπελευθερώσεις. Καὶ τὸν Χριστιανισμὸ σὰν ἀπελευθέρωση τὸν κατάλαβα, ἔτσι τὸν ἀσπάζτηκα.

2. «Ἐκ ταύτης γὰρ τῆς οὐσίας (αἰδῆμονος-πιστοῦ-φιλαδέλφου) τίς δύναται ἐκβαλεῖν ; οὐδ' ὁ Ζεὺς. Οὐδὲ γὰρ ἠθέλησεν, ἀλλ' ἐπ' ἐμοὶ αὐτὸ ἐποίησεν καὶ ἔδωκεν ὅλον εἶχεν αὐτὸς ἀκόλουτον, ἀνάγκαστον, ἀπαρπῆδιστον (III, γ, 10).

Γιατὶ ἂν ὁ ἠθικὸς ριγκορισμὸς τοῦ Ἐπίκτητου συνδέεται κάπως μὲ τὸν Γοργία τοῦ Πλάτωνος, ὁ ἀσκητισμὸς του — χωρὶς νὰ λείπουν κι ἐδῶ οἱ εὐδιάκριτες ὁροθετικὲς γραμμὲς — δὲν εἶναι πέρα ὡς πέρα ἄσχετος μὲ τὸ Φαίδωνα του. Ἐκεῖ, ὅπως μᾶς εἶναι γνωστὸ, ὁ ἀσκητισμὸς παρουσιάζεται κάτω ἀπὸ δυὸ μορφές. Ἀπὸ τὴ μιὰ θετικὴ, σὰν ἀγρυπνὴ φροντίδα γιὰ τὴν ψυχὴ καὶ ἀκοίμητη μέριμνα, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀρνητικὴ, σὰν περιφρόνηση τοῦ σώματος καὶ ἀποκήρυξή του.

Ὅπως ὁ Σωκράτης ἔτσι καὶ ὁ Ἐπίκτητος σὰν τὴ μόνη ἄξια ἐνασχόληση τοῦ σοφοῦ θεωρεῖ τὴν ἐπιμέλεια τῆς ψυχῆς καὶ μάλιστα τοῦ «ἡγεμονικοῦ» της. Κι ἀξίζει ἡ ἐπιμέλεια αὐτή, γιατί ἡ ψυχὴ εἶναι ὅ,τι πιὸ σπουδαῖο ἔχουμε, ὅ,τι πιὸ δικό μας καὶ ποὺ μᾶς ἀνήκει, τὸ μόνον ἀγαθὸ ποὺ ἀπ' αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἡ ἀταραξία, ἡ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία, ἡ εὐδαιμονία μας. Ἡ θετικὴ τούτη στάση συμπληρώνεται κι ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴν ἀρνητικὴ ἐνατένιση καὶ ἀντιμετώπιση τῆς ζωῆς, ποὺ ὑπαγορεύει τὴν ἀπόταξη καὶ ἀπάρνηση καθετὶ τοῦ σωματικοῦ (1) καὶ ποὺ προϋποθέτει μιὰν ἀκατάπαυστη «ἀσκη-ση», μιὰν ἀδιάκοπη «μελέτη θανάτου». Κι ὁ θάνατος αὐτὸς σὲ πολλὰ σημεία πάει σχεδὸν νὰ εἶναι ὅ,τι καὶ γιὰ τὸν Πλάτωνα. Εἶναι «ἡ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος ἀπαλ-λαγή» (Πλατ. Φαίδ. 64b), «τὸ σωματίον χωρίζεσθαι καὶ ἡ ψυχὴ» (Διατριβ. III, κβ, 33), «τὸ διαλυθῆναι τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ σώματος» (Διατριβ. III, ι', 14), ἡ ἀπελευθέρωση καὶ ἡ ἐπάνοδος ἐκεῖ ἀπ' ὅπου ἤρθαμε (I, θ, 14). Ὅπως στὸ Φαίδωνα, ἔτσι καὶ στὶς Διατριβὲς ἡ μελέτη αὐτὴ τοῦ θανάτου δὲ φτάνει ὡς τὴν αὐτοκτονία, γιατί ἡ ζωὴ εἶναι μιὰ ὑπηρεσία (Διατριβ. I, θ, 16), μιὰ θητεία καὶ ἡ λιποταξία δὲν ἐπι-τρέπεται.

Παρὰ τὰ κοινὰ ὅμως αὐτὰ σημεία, καὶ οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα στὸν πλατωνικὸ καὶ ἐπικτήτειο ἀσκητισμὸ δὲν εἶναι μικρὲς οὔτε καὶ λίγες. Κι ἀξίζει ἐδῶ νὰ σημειώ-σουμε τίς σπουδαιότερες.

1. Ἐνῶ ὁ πλατωνικὸς ἀναφέρεται κυρίως στὴν κάθαρση καὶ τὴ λύτρωση τῆς ψυχῆς καὶ διαπνέεται ἀπὸ ἔντονη μεταφυσικὴ ἔξαρση, τοῦ Ἐπίκτητου ὁ ἀσκητισμὸς εἶναι πιὸ χοϊκὸς καὶ ἐκδηλᾷ πρακτικὸς στὶς ἐπιδιώξεις του καὶ τοὺς σκοποὺς του. Ἐδῶ ἡ ἀπόταξη καὶ περιφρόνηση ὅχι τόσο τοῦ σώματος ὅσο τῶν ἐπιθυμιῶν του ἀπο-βλέπουν σὲ νὰ διαφυλάξουν καὶ περισώσουν τὴν ἀταραξία τοῦ σοφοῦ, νὰ τοῦ ἐξασφα-λίσουν τὴ γαλήνη. Σὲ μιὰ τέτοια κατάστασι ἀσκησίας ἡ, ἂν θέλετε, ἀλυπία, ὁ στω-ικὸς σοφὸς πραγματώνει ἐδῶ κάτω στὴ γῆ ἐκεῖνο ποὺ ὁ πλατωνικὸς περιμένει νὰ τὸ γευθῇ μετὰ τὸ θάνατο, ὕστερ' ἀπὸ μιὰν ἀδιάκοπη ἀσκησι καὶ ἀπὸ μιὰν ἀπάρνηση τοῦ κόσμου τούτου. Ἡ ἐντόπιση τῆς δικαίωσης τοῦ σοφοῦ ἀπὸ τὸν Ἐπίκτητο καὶ ἡ πραγ-μάτωση τῆς εὐτυχίας του μέσα στὸ γῆινο χῶρον μαρτυρεῖ ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν ἀναμ-φισβήτητη ἄλλωστε ἐμμονή του στὶς βασικὲς στωικὲς διδασχες.

2. Ἐνῶ ὁ πλατωνικὸς ἀσκητισμὸς ἀνάγεται στὸν ὀρθισμό, ποὺ σύμφωνα μ' αὐτὸν ἡ ἔνωση σώματος καὶ ψυχῆς εἶναι ἐγκάθειρη, δεσμὰ καὶ τιμωρία, στὸν Ἐπίκτητο, ὅσο κι ἂν ἀναφέρεται ἡ ἀποψη αὐτὴ (Διατριβ. I, θ, 14), δὲν φαίνεται ἀπόλυτα νὰ υιο-θετεῖται, ἀφοῦ ἄλλωστε καὶ πούθενά μέσα στὶς Διατριβὲς δὲν ἀναγνωρίζεται μιὰ μετα-θανάτια προσωπικὴ ἀθανασία.

3. Ὅχι μονάχα ἡ πίστη τῆς προσωπικῆς ἀθανασίας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐννοια τῆς μετα-θανάτιας ἀνταμοιβῆς, ποὺ στὸν πλατωνικὸ Φαίδωνα διαφαίνεται, κι αὐτὴ εἶναι πέρα ὡς πέρα ἄγνωστη στὸν Ἐπίκτητο. Ὅπως καὶ παραπάνω ὑποδηλώσαμε, ὁ θάνατος γιὰ τὸ νεοστωικὸ φιλόσοφο εἶναι ἓνα ἀναγκαῖο καὶ ἀναπόφευκτο γεγονὸς τῆς κοσμικῆς

1. Παρὰ τὴν κατωτερότητα τοῦ σώματος καὶ τὴν ὑποτίμησή του, ὁ Ἐπίκτητος δὲν παρα-σύρεται καὶ στὴν τέλεια παραμέλησή του. Ἰσα ἰσα καταδικάζει ὅλη τὴ ρακένδυτη καὶ προκλητικὴ περιπλανώμενη κυνικὴ ἀναισχυντία (III, κβ, 9-20. 50. 68-9) καὶ δὲν ἀποφεύγει νὰ ἀφιερῶσιν μιὰν ὁλόκληρη διατριβὴ «Περὶ καθαρσιότητος» (IV, ια), ὅπου — ὅπως καὶ στὸ Φαίδωνα τοῦ Πλάτωνος — δὲν δυσκολεύεται μέσα στὴν κοινὴ φροντίδα γιὰ σωματικὴ ὁμορφιά ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν προϋπόθεση καὶ τὴν προσπάθεια γιὰ τὴν πάρα πέρα ὁμορφιά τῆς ψυχῆς μας. Ἐτσι κι ἐδῶ ἀναγνωρίζουμε ἓνα πολὺ ἐξευγενισμένο καὶ σχεδὸν ἀγνώριστο κυνισμό κάτω ἀπὸ τὴν εὐεργετικὴν πλατωνικὴν ἐπίδραση.

μας ιστορίας, μιὰ διάλυση τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη καὶ ἐπιστροφή τῶν μερῶν στ' ἀρχικά στοιχεῖα, μιὰ ἀλλαγὴ ἢ μεταβολὴ καὶ τίποτ' ἄλλο (1).

Ὑστερα ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς βασικὲς διαφορὰς θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πῇ πὼς ὁ Ἐπίκτητος δὲν χάνει καμιὰ εὐκαιρία γιὰ νὰ μᾶς δώσῃ τὶς πρόχειρες καὶ πρακτικὲς συνταγές του γι' αὐτὴ τὴ στωικὴ ἄσκηση. Μᾶς λέει ποιά πρέπει νὰ εἶναι ἡ στάση μας μπροστὰ στὸ θάνατο, μπροστὰ στὶς χαμένες χαρὲς τῆς ζωῆς, καὶ μᾶς μιλεῖ γιὰ τὴν προσκαιρότητα καὶ τὴ ματαιότητα τῶν ἐγκοσμίων : Τίς οὖν ἡ πρὸς τοῦτο ἄσκησης ; (III, κδ, 84), συχνὰ ἀναιτιάζει. Καὶ ἡ ἀπάντησις ἐρχεται σχεδὸν στερεότυπη : Ἐφ' ἐκάστου τῶν ψυχαγωγούντων ἢ χρεῖαν παρεχόντων ἢ στεργομένων μέμνησο ἐπιλέγειν, ὁποῖόν ἐστιν, ἀπὸ τῶν μικροτάτων ἀρξάμενος· ἂν χύτρην στέργῃς, ὅτι «χύτρην στέργω». Καταλείψεις γὰρ αὐτῆς οὐ ταραχθήσῃ· ἂν παιδίον σουτοῦ καταφιλήῃς ἢ γυναῖκα, ὅτι ἄνθρωπον καταφιλεῖς· ἀποθανόντος γὰρ οὐ ταραχθήσῃ (Ἐγγ. 3).

Ὅπως εὐκολα κανεὶς καταλαβαίνει, ἐδῶ πιά δὲν πρόκειται γιὰ ἓνα ἐλεεινὸ ἢ ἀπόκοσμο, ἀλλὰ γιὰ ἓνα sui generis ἐξευγενισμένο στωικὸ ἀσκητισμό, πού παρὰ τὰ κάποια σημεῖα ἐπαφῆς μὲ τὸν πλατωνισμό, ὅπως εἴπαμε, ξεχωρίζει εὐδιάκριτα γιὰ τοὺς πρακτικούς του σκοποὺς καὶ τὴν ἐγκοσμιότητά του. Ἀλλὰ τὸ ἴδιο ξεχωρίζει καὶ δὲν ἀνοίγει προοπτικὲς γιὰ τοὺς κακοήθεις ἐκείνους περιπλανώμενους ἢ ἀδρανεῖς καλογηρισμούς πού, μὲ ὑποκριτικούς πρὸς τὸ θεαθῆναι φαρισαϊσμούς ἢ μὲ τοὺς ἐγωκεντρικούς καὶ στείρους στυλιτισμούς (2) τους, τόσο εἶχαν ἀναπτυχθῇ μέσα στὸν πρωτόγονο κυνισμό καὶ στοὺς πρὸ τῶν («Ἀσκητικῶν») τοῦ Μ. Βασιλείου χρόνους. Καὶ διακρίνεται ἀπ' αὐτοὺς τοὺς τελευταίους ἀσκητισμούς ὅχι μονάχα σὰν ἐμφάνισι καὶ μορφή ἀλλὰ καὶ σὰν οὐσία. Γιατὶ ἐνῶ ἐκεῖνοι μπορούν νὰ διαπνέωνται ἀπὸ τὴν ἐκστατικὴ μακαριότητα τῶν ὁμφαλοσκοπῶν καὶ τὴν αἰσιοδόξη προσδοκία, αὐτὸς ὁλωσδιόλου ἀντίθετα δὲν ἀπολυτρώνεται ἀπὸ τὴν τραγικὴ ἀντίφασις, τὴν ἴδια βασικὴ ἀντίφασις καὶ ἀντινομία αἰσιοδοξίας καὶ ἀπαισιοδοξίας πού διαποτίζει ἀπ' ἄκρῃ ὡς ἄκρῃ ὅλη τὴ στωικὴ φιλοσοφία. Ἡ πεποίθησις γιὰ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, τὴν πανταχοῦ παρουσία καὶ τὴν ἄγρυπνὴ του πρόνοια θὰ ἔπρεπε νὰ ἐμπνέῃ μιὰν αἰσιοδοξία ἀπόλυτη γιὰ τὴν τελειότητα τοῦ κόσμου καὶ νὰ ὀδηγῇ σ' ἓναν ἡσυχασμό πού δὲν ἔχει παρὰ νὰ θεᾶται τὰ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς, νὰ τὰ θαυμάζῃ καὶ νὰ τὰ χαίρεται. Παρὰ ταῦτα ὅμως ὁ στωικὸς σοφὸς δὲν παύει οὔτε στιγμὴ νὰ ἀγωνίζεται γιὰ νὰ περισώσῃ τὴν ἀταραξία, τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν εὐδαιμονία του. Ὁ ἑαυτός του, ὅλοι οἱ κακὸδοχοὶ ἰδεολογικοὶ του ἀντίπαλοι, ἡ ἴδια ἡ ζωὴ μέσα στὴν ὁμαδικὴ συνειδησιακὴ κρίσις ἐκείνων τῶν καιρῶν, ὅλα τὸν καλοῦν σὲ μιὰν ἀσίγαστη πάλη, σὲ μιὰ στρατευμένη καὶ γρηγοροῦσα ἄσκηση.

(Ἀκολουθεῖ)

ΔΗΜ. Π. ΜΑΝΟΣ

1. Βλ. Διατριβ. III, κδ, 9. III, κδ, 92-94. IV, ζ, 27 κ.ά. IV, ζ, 15. III, ιγ', 14-15. Ἀξίζει ἐδῶ νὰ τονιστῇ ὅτι ἡ γαλήνη μὲ τὴν ὁποία ἀντιμετωπίζει τὸ θάνατο ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Ἐπίκτητος δὲν ἔχουν τὴν ἴδια πηγή. Στὸν πρῶτο πηγάζει ἀπὸ τὴν πεποίθησι πὼς θάρρη κοντὰ στοὺς θεοὺς, κοντὰ σὲ παλιούς σοφοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἀνθρώπους πού ἀξίζουν πολὺ περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἐδῶ, καὶ ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἐλπίδα πὼς ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατο καὶ πέρα ἀπὸ τὸν τάφο ὑπάρχει κάτι καὶ πὼς τοῦτο σύμφωνα μὲ τὴν παράδοσις ἔχει νὰ δώσῃ πολὺ περισσότερα στοὺς ἀγαθοὺς παρὰ στοὺς κακοὺς (Φαίδων 63b/c). Ὁλωσδιόλου ἀντίθετα, κανένα ὑπερπέραν ἢ ἐπέκεινα δὲν ἐξηγεῖ τὴν στάση τοῦ Ἐπίκτητου. Σ' αὐτὸν οὔτε ἔχνος ἐλπίδας ἢ ἐννοίας γιὰ τὴν τύχη τῆς ψυχῆς μετὰ θάνατον. Ἡ ἀδιαφορία του καὶ ἡ ξεγνοιασιά του στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι πλήρης καὶ ἡ σιγουριά του ἀπορρέει ἀπὸ τὴν πίστη του γιὰ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τὴν πεποίθησι γιὰ τὴν αὐτάρκεια τοῦ σοφοῦ καὶ τὴν πληρότητα τῆς εὐτυχίας του. Μιὰ τέτοια ὅμως γαλήνη, ἂν δὲν ὑπολείπεται ἀπὸ τὴν ἄλλη σὲ εὐγένεια, δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ καλύψῃ καὶ τὶς ἐλλείψεις τῆς θεωρίας πού φιλοδοξεῖ νὰ τὴν ἐρμηνεύσῃ.

2. Ἐδῶ ὁ ὅρος παίρνεται μὲ τὴν σημασία καὶ τὴν εὐρύτητα πού τοῦ δίδει ὁ Κοραῖς : Δὲν λέγεται μόνον Στυλῖτης, ὅστις καθήμενος ἐπὶ στύλου ὑψηλοῦ βλέπει μὲ ἀδιαφορίαν τοὺς συμπολίτας του, οὐδ' ἀφήνει τὸν στύλον του καὶ ἂν ἴδῃ πυρπολουμένην καὶ λεηλατουμένην τὴν πατρίδα του ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς. Στυλιτῶν διαγωγὴν διάγουσιν καὶ ὅλοι οἱ φίλαυτοι, ὅλοι οἱ ἐχθροὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἰσονομίας, ἐπειδὴ χωρίζονται καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τοὺς συμπολίτας των καὶ στυλώνονται εἰς τὸ ἴδιον σμῆρον. Βλ. Ἀδ. Κοραῖς : Γνώμαι, ἐν Ἀθήναις 1925, σελ. 54 (117).

ΣΧΟΛΙΑ ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Γεωργίου Ν. Παλαιολόγου, ἐπιτ. Γενικοῦ Διευθ. τῆς Μαρμαρῆς Παιδ. Ἀκαδημίας «*Παιδαγωγικὴ Ψυχολογία καὶ τὰ κύρια ρεύματα τῆς συγχρόνου Ψυχολογίας ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν ἀγωγήν*». Ἀθῆναι 1960, σελ. 352.

Πυκνὰ τυπωμένος καὶ μὲ καλαισθησία ὁ τόμος αὐτὸς χωρίζεται σὲ δύο μέρη. Στὸ πρῶτο προσφέρεται ἓνα σύντομο καὶ περιεκτικὸ, ἐνημερωμένο σὲς προόδους τῆς ἐπιστήμης καὶ χρήσιμο ἐγχειρίδιο Ψυχολογίας, εἰδικὰ γραμμένο γιὰ τοὺς ἐκπαιδευτικούς λειτουργοὺς, κυρίως τοῦ λαϊκοῦ σχολείου, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους πού θὰ διδάξουν τὸ μάθημα στὰ σχολεῖα τῆς μέσης παιδείας. Ὁ συγγρ. μένει πιστὸς στὴν κλασικὴ κατὰ τάξιν τῆς ὕλης : Μέθοδοι τῆς ψυχολογικῆς ἐρευνας, Αἰσθήματα, Παραστάσεις, Μνήμη, Νόησις, Συναισθήματα, Προσοχή, Βούλησις, Χαρακτήρας. Στὸ καθένα ἀπὸ τὰ θέματα αὐτὰ ἔχει ἀφιερῶσαι ἀπὸ ἓνα κεφάλαιο, ὅπου μὲ σαφήνεια καὶ ἀκριβεία ἀναλύονται φαινόμενα καὶ καταστάσεις, ιδιότητες καὶ λειτουργίες τοῦ ψυχικοῦ βίου, πάντοτε σὲ συνάρτησιν μὲ τὸ διδακτικὸ ἔργο, γενικότερα μὲ τὸ ἔργο τῆς ἀγωγῆς.

Τὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου (Β, Γ καὶ Δ κατὰ τὴν ἀρίθμησίν του) ἔχει περισσότερο ἀκόμη ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν ἀναγνώστη-ἐκπαιδευτικόν. Ἐδῶ πλέον ἡ γίνεται ἐμβάθυνσις σὲ εἰδικὰ προβλήματα ψυχο-παιδαγωγικά (ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία καὶ ἡ προστασία τῆς, ἡ ἰδιοτυπία τῶν κοριτσιῶν καὶ ἡ μόρφωσίς τους), ἡ παρουσιάζονται οἱ νεώτερες ἀπίσεις γιὰ μιὰν ἀναμόρφωσι τῶν μεθόδων καὶ τοῦ ἔργου τῆς Ψυχολογίας, πού συνδέονται μὲ τὰ ὀνόματα κορυφαίων ἐρευνητῶν, ὅπως εἶναι ὁ θεωρητικὸς τῆς «Ψυχολογίας τῆς δομῆς» Eduard Spranger καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν σχολῶν τῆς «Ψυχολογίας τοῦ βίου» : Sig. Freud, Alf. Adler καὶ C. G. Jung. Ὁ κ. Γ. Ν. Παλαιολόγος εἶναι ἀπὸ τοὺς πρῶτους πού ἐγράψαν στὴν Ἑλλάδα γιὰ τὰ σύγχρονα αὐτὰ ρεύματα μὲ γνώση, μὲ περίσκεψιν, χωρὶς φανατισμούς, ὅπως ἀρμόζει σὲ ἐπιστήμονα πού κατὰ τὴ μακρὰ ἐκπαιδευτικὴ ζωὴ του κύριο ἔργο εἶχε τὴ διδασκαλικὴν γνῶσιν. Εἶναι λοιπὸν εὐνόητον ὅτι οἱ σελίδες του αὐτὲς θὰ διαβαστοῦν μὲ πολλὴν ὠφέλεια, ἰδίως γιὰ τὴν ζυγίσουν τὰ πράγματα καὶ ὀδηγοῦν τὸν ἀναγνώστη νὰ σχηματίζει προσωπικὴ γνῶσιν στὰ ἐπίμαχα ζητήματα.

Ἰδιαίτερα χρήσιμος θὰ εἶναι ὁ τόμος αὐτὸς στοὺς σπουδαστὰς τῶν Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν. Πλουτίζει τὴ βιβλιοθήκην τους μὲ ἓνα

σοβαρὸ καὶ ἀξιοσύστατο βοήθημα γιὰ τὴ μελέτη τους. Ὁ κ. Γ. Ν. Παλαιολόγος (πού ἀγωνίστηκε ὅσο λίγοι γιὰ τὴ θεμελίωσι τοῦ θεσμοῦ τῶν Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν στὴν Ἑλλάδα καὶ γιὰ τὴν προαγωγή τους σὲ ἰδρύματα ἀνώτερου μορφωτικοῦ ἐπιπέδου) ἐδίδαξε τὸ μάθημα ἐπὶ σειράν ἐτῶν στὰ παλαιότερα Διδασκαλεῖα καὶ στὴ Μαρμαρῆς Παιδ. Ἀκαδημία (ὡς γενικός διευθυντὴς τῆς ἐπὶ ὁλόκληρῃ εἰκοσαετίᾳ). Ἡ βιβλιογραφία τοῦ εἶναι οἰκεία. Γνωρίζει τὶς δυσκολίες, τὰ σκοτεινὰ σημεῖα, τὶς εὐτυχεῖς κατακτήσεις, καθὼς καὶ τὶς ἀτυχεῖς πλάνες αὐτῆς τῆς πολὺ ἡλικιωμένης, ἀλλὰ καὶ πάντοτε νέας ἐπιστήμης. Εἶναι λοιπὸν ἓνας καλὸς, πολὺ καλὸς ὁδηγὸς γιὰ τοὺς νέους πού ἐπιθυμοῦν νὰ τὴ μελετήσουν. Ἀς τὸν ἀκολουθήσουν μὲ ἐμπιστοσύνη. Καὶ ἂς τὸν ἀμείψουν μὲ τὴν εὐγνωμοσύνη τους.

Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

★

Εὑρετήριο τῶν τόμων Α'-Κ' (1927-1936) τῆς «Νέας Ἑστίας».

Δὲν ὑπάρχει σὲ νεοελληνικὸ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ ἐνδοξότερος ἀπολογισμὸς μίως μόνον δεκαετίας, καὶ μάλιστα τῆς πρώτης, ὅπως αὐτὸς τῆς «Νέας Ἑστίας». Τὸ Εὑρετήριο τοῦτο ἀναφέρεται στοὺς 20 πρώτους ἐξαμηνιαίους τόμους τοῦ λαμπροῦ περιοδικοῦ, μὲ σύνολο τευχῶν 240.

Οἱ 20 τόμοι (1927-1936) ἀντιπροσωπεύουν τὸ τρίτο καὶ λιγώτερο τῆς ζωῆς τῆς «Νέας Ἑστίας», πού ἕως σήμερα ἀριθμεῖ 67 τόμους — τώρα διανύει τὸν 68ο — μὲ συνολικὸ ἀριθμὸ τευχῶν 798. Ἀς σημειωθῇ ὅτι οἱ μεταγενέστεροι τόμοι τοῦ περιοδικοῦ εἶναι κατὰ πολὺ ὀγκωδέστεροι, γιὰ τὸ σὲ κάθε ἓναν ὑπάρχουν τὰ γνωστὰ πολυσέλιδα καὶ πολύτιμα Ἀφιερώματα τῆς «Νέας Ἑστίας». Αὐτὲς τὶς μέρες ἀκριβὲς ἐκυκλοφόρησε ἓνα νέο ἐξάιρετο Ἀφιερῶμα τῆς στὸν Κάλθο.

Τὸ Εὑρετήριο ἔχει συνταχθῇ μὲ ἀφορμὴ μεθοδικότητα, εἴσι ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ βροῖσῃ εὐκολὰ τὰ πολυπληθῆ δημοσιεύματα κατὰ τόμους, κατὰ συγγραφὰς καὶ κατὰ τὴν ὕλη. Ὁ ἀκολουθήσων ἄλλοι δύο τόμοι τοῦ Εὑρετηρίου, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ τρίτος θὰ περιλάβῃ καὶ γενικὸ εὑρετήριο τῆς εἰκονογραφίας τοῦ περιοδικοῦ.

Ἡ ἀποδελτίωσι τῶν τόμων τοῦ Εὑρετηρίου αὐτοῦ, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων πού θ' ἀκολουθήσουν, ὀφείλεται στὴν ἐπιμέλεια φοιτητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

νῶν, πού τὴν ἐκίνησε ἡ συστηματικὴ καθοδήγηση τοῦ κ. Γ. Ζώρα, μὲ τὴ συμπάραστασιν αὐτῶν ἄλλων συνεργατῶν του.

Ἀμα ἀναλογιστῇ κανένας ὅτι οἱ ἕως σήμερον σελίδες τῆς «Νέας Ἑστίας» φτάνουν συνολικὰ τις 60 χιλιάδες, τότε μπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ τὸν μόνον πρὸς ἡμᾶς χρεώσθηκα γιὰ τὴν ἀποδεκτικὴν τῶν περιεχομένων της. Ἐχομε τὴν πληροφορίαν ὅτι ἡ ἀποδεκτικὴ δὲν περιορίστηκε στὰ λογοτεχνήματα ἢ στὰ ἐπιστημονικὰ ἄρθρα ἢ στὴν ἑλληνικὴν ὕλη τῆς «Νέας Ἑστίας» ὅπως μᾶς παρέχονται στὸ Ευρετήριο, ἀλλὰ προχώρησε σὲ μὴν ὁλοκλήρωση : ἀπλώθηκε στὰ κύρια ὀνόματα, τοπωνύμια, λέξεις, πράγματα κ.λ.π. Κι' ἐστὶν, ἀφοῦ καταταχθῇ τὸ ὅλον αὐτὸ πρὸς συγκεντρωθῇ σὲ ἑκατοντάδες χιλιάδες δελτία, θὰ τεθῇ στὴ διάθεσιν τῶν ἐνδιαφερομένων, μελετητῶν, φοιτητῶν κ.λ.π.

Θὰ πελαγοδρομούσαμε, ἐὰν ἀναζητούσαμε λεπτομέρειες τῶν περιεχομένων τοῦ Ευρετηρίου. Θὰ σημειώσουμε μόνον ὅτι ὅλα τὰ παλαιότερα ὀνόματα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, τὰ μεγάλα καὶ τὰ δευτερεύοντα, ἐπίσης καὶ ἐπιλεκτοὶ νεοῦ ἑλληνες ἐπιστήμονες, ὑπάρχουν μὲ τὴν ὑπογραφή τους στὶς σελίδες αὐτές. Ἀπὸ τὴν ποιήσιν λ.χ. ὁ Παλαμάς καὶ ὁ Σικελιανός. Ἀφιέρωμα στὸν Καβάφη στὰ 1933, τὴ χρονίαν τοῦ θανάτου του. Καὶ τόσοι ἄλλοι. Ἀπὸ τὴν παλαιότερη πεζογραφία ὁ Βλαχογιάννης, ὁ Ξενόπουλος, ὁ Τραυλάντων, ὁ Παπαντωνίου, ὁ Νιρβάνης, ὁ Βουτιρᾶς κ.λ.π. Οἱ μεταφραστές τῆς ἀρχαίας τραγωδίας Ἰ. Ν. Γρυπάρης, Δ. Σάρρος, Θρ. Σταύρου. Ἐπίσης καὶ πολλὰ ἀξιόλογα μεταφράσεις τῆς ξένης ποιήσεως καὶ πεζογραφίας. Ὀνόματα τῆς νεοελληνικῆς ἐπιστήμης, παλαιὰ καὶ νεώτερα : Σ. Β. Κουγέας, Κ. Ἀμαντος, Γ. Σωτηρίου, Δ. Μπαλάνος, Ἀχ. Τζαρτζάνος, Μ. Τριανταφυλλίδης, Ἰ. Συκουτρῆς, Ε. Π. Παπανοῦτσος, Ἰ. Κακριδῆς, Κ. Θ. Δημαρᾶς, Χρ. Καρούζος, Ν. Ἀνδριώτης καὶ ἄλλοι, μὲ ἱστορικά, φιλολογικά, θεολογικά, φιλοσοφικά, ἀρχαιολογικά, γλωσσολογικά καὶ ἄλλα θέματα.

Κι' ἀκόμα κάτι πολὺ χαρακτηριστικὸ : Πολλὰς φορὲς μιλάμε γιὰ πεζογραφία τοῦ μεσοπόλεμου καὶ γιὰ τὰ ἐπικρατέστερα ὀνόματά της. Ἰδοὺ πῶς τὰ βρίσκουμε σχεδὸν ὅλα συγκεντρωμένα, μὲ χαρακτηριστικὰ διηγήματά τους, στὴ σειρά τῶν τόμων τοῦ Ευρετηρίου : Γ. Ἀθάνης, Π. Χάρης, Κατ. Παπᾶ (1927), Ἡ. Βενέζης, Ἰ. Μ. Παναγιωτόπουλος, Θρ. Καστανάκης (1928), Μ. Καραγάτσης (1930), Σ. Μυριβήλης, Γ. Θεοτοκᾶς (1931), Α. Τερζάκης, Α. Ἀκριτάς, Α. Νάκου (1933), Θ. Πετσάλης (1936) κ.λ.π.

Μὲ τὸ Ευρετήριο αὐτὸ δειχνεῖται παραστατικῶτα, σὲ ὥρατο ξάφνιασμα, ἡ «Νέα Ἑστία» ὡς τὸ γνησιώτερον χρονικὸ τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας καὶ ἀκόμα τῆς ὅλης πνευματικῆς κινήσεως στὰ χρόνια ἐκεῖνα. Τὸ ἴδιο θὰ γίνη καὶ γιὰ τὰ ἐπόμενα χρόνια μὲ τοὺς δύο ἄλλους τόμους τοῦ Ευρετηρίου, πού θ' ἀκολουθήσουν. Ἡ νεοελληνικὴ ποίηση, τὸ διήγημα, τὸ μυθιστόρημα,

τὸ θέατρο, τὸ δοκίμιο, ἡ μελέτη, τὸ χρονογράφημα, ἡ μετάφραση ἀρχαίων καὶ ξένων συγγραφέων, ἡ κριτικὴ τοῦ βιβλίου, τοῦ θεάτρου, τῆς μουσικῆς, τῆς ζωγραφικῆς, τοῦ κινηματογράφου, τὰ νέα βιβλία καὶ ἡ ἐπισκόπησις τῆς δικῆς μας καὶ τῆς ξένης πνευματικῆς παραγωγῆς τῶν χρόνων 1927-1936 δὲν μποροῦσαν νὰ καθρεφτιστοῦν τελειότερα ἀπὸ ὅσο στὶς σελίδες αὐτῆς τῆς «Νέας Ἑστίας».

Θὰ ἦταν δικαιολογημένη ἡ διεξοδικώτερη ἐξαρση τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ευρετηρίου, ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ περιορισμένος χώρος τοῦ περιοδικοῦ μας δὲν τὸ ἐπιτρέπει. Τοῦτο μόνον θὰ προσθέσουμε : Μὲ τὸ Ευρετήριο μποροῦμε κάπως νὰ ὑπολογίσουμε τὸν συνεχῆ μόνον καὶ τις ἀγρυπνίες φροντίδες καὶ τοὺς κόπους, πού καταβάλλει ὁ κ. Πέτρος Χάρης, ὁ ἀξίος Διευθυντὴς τῆς «Νέας Ἑστίας», γιὰ νὰ καταρτίσῃ τοὺς ἀλλεπάλληλους τόμους τοῦ περιοδικοῦ, πού παίρνουν τὰς τὸ ἀπὸ τὰ ἐμπειρία χέρια τοῦ ἱδρυτῆ του, τοῦ Γρηγ. Ξενόπουλου, ὅχι μόνον τὸ κράτησε στὸ ἐπίπεδο πού τὸ παρέλαβε, ἀλλὰ κατὰ γενικὴ ὁμολογίαν τὸ ἀνύψωσε χρόνον μὲ τὸν χρόνον καὶ τὸ ἔφτασε σὲ τέτοιαν ἀκμὴ, ὥστε ἀναντίρρητα κανένα λογοτεχνικὸ περιοδικὸ τῆς Νέας Ἑλλάδας νὰ μὴν ἀντέχῃ σὲ ὅποιανδήποτε σύγκρισιν μπροστά του, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ποιότητος καὶ τῆς μακροζωίας.

Εὐχόμεστε τὰ Ευρετήρια τῆς «Νέας Ἑστίας» νὰ ἀριθμήσουν πολλὰς δεκαετίες ἀκόμα, μὲ τὸν ἴδιον ἀκαταπόνητο καὶ ἐμπνευσμένο Διευθυντὴ της.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΕΥΔΗΣ

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Γ. Θέμελη, «Τὸ Κλειδί» (δοκίμιο). Θεσσαλονίκη 1960, σελ. 43.

Γεωργίου Φαρμακίδου, «Ὁ ζωγράφος Ἀθανάσιος Ἰατρίδης» (1799-1866), Ἀθήναι 1960, σελ. 374.

Σωκράτη Καραντινοῦ, «Ἐπιδράσεις τοῦ Γαλλικοῦ Θεάτρου στὴν Ἑλληνικὴ Σκηνή» (ἐλληνικά καὶ γαλλικά), Ἀθήναι 1960, σελ. 29.

Δ. Α. Φατούρου, Ἀρχιτέκτονας, Καθηγ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, «Ἐσωτερικὸς χώρος καὶ σύγχρονη Ἀρχιτεκτονικὴ» Ἀθήναι 1960, σελ. 21.

«Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν» (τόμος Ζ'). Ἐπὶ τῇ ἑικοσιπενταετηρίδι ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἑταιρίας Εὐβοϊκῶν Σπουδῶν. Ἀθήναι 1960, σελ. 403.

Φάνη Ἰ. Κακριδῆ «Ἡ παράταξις τῶν οὐσιαστικῶν στὸν Ὅμηρον καὶ στοὺς Ὀμηρικοὺς Ὑμνους» (διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ). Θεσσαλονίκη 1960, σελ. 116.

Καλλιμάχου—Γιάννη Δάλλα «Ὁ ξύλινος νοῦς». Γιάννινα 1960, σελ. 30.

Χρυσοῦ Εὐελπίδου «Ἰνδία—Ἰαπωνία—Κίνα». Ἀθήναι 1960, σελ. 207.

Η «ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

Πωλοῦνται σὲ ὅλα τὰ Βιβλιοπωλεῖα

Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ

1. ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ

Σελ. 455. 3η ἐκδ. βελτιωμένη. Δρχ. 120

2. ΗΘΙΚΗ

Σελ. 450. 2η ἐκδ. βελτιωμένη. Δρχ. 120

3. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΑ

Σελ. 443. Δρχ. 120

4. ΠΑΛΑΜΑΣ·ΚΑΒΑΦΗΣ·ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

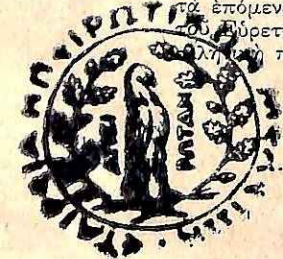
Σελ. 277. 2η ἐκδ. βελτιωμένη. Δρχ. 45

5. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ

Σελ. 366. Δρχ. 100

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ «ΪΚΑΡΟΣ»,

Βουλῆς 4, Ἀθήναι

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

μοναδικό στην Ελλάδα εκπαιδευτικό
παιδαγωγικό περιοδικό, πού αντιπροσω-
πεύει την προοδευτική εκπαιδευτική
κίνηση στη χώρα μας, μπήκε στο 14^ο
έτος της ζωής της.

— Είσαι Αναγνώστης της «Παιδείας και Ζωής»;
Έξασφάλισέ της ακόμη έναν Αναγνώστη
για το 1960.

— Είσαι Συνδρομητής της «Παιδείας και Ζωής»;
Έξασφάλισέ της ακόμη ένα Συνδρομητή
για το 1960.

Έτσι θα βοηθήσετε το καθαρά ιδεολογικό τουτο
περιοδικό στον πνευματικό και έθνικό αγώνα του.

Νέοι συνδρομητές
συμπληρώσετε και ταχυδρομήσετε το Δελτάριο:

Προς την
«ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»
Αναγνωστοπούλου 10
Αθήνας

Παρακαλώ να με εγγρά-
ψετε συνδρομητή για ένα
έτος στο περιοδικό σας. Τη
συνδρομή μου θα εμβάσω
με ταχ/κήν επιταγή εντός
του έτους.

Όνομα
Διεύθυνση
Ημερομηνία
Υπογραφή

